

آسیب‌شناسی تطبیقی آمار تجارت خارجی در ایران

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۷۱۸۹
مهرماه ۱۳۹۹

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	خلاصه مدیریتی.....
۳	مقدمه.....
۵	۱. نظام آماری بازرگانی خارجی در نهادهای بین‌المللی و چند کشور منتخب.....
۵	۱-۱. آنکتاد.....
۸	۱-۲. بانک جهانی.....
۱۱	۱-۳. بانک اطلاعات مرکز تجارت جهانی (ITC).....
۱۲	۱-۴. بانک اطلاعات سازمان جهانی تجارت (WTO).....
۱۵	۱-۵. ترکیه.....
۱۶	۱-۶. مالزی.....
۱۸	۱-۷. چین.....
۲۰	۱-۸. ژاپن.....
۲۱	۱-۹. اتحادیه اروپا.....
۲۲	۱-۱۰. جمع‌بندی تجربه کشورها.....
۲۴	۲. نگاهی به نظام آمارهای بازرگانی خارجی کشور.....
۲۴	۲-۱. مراجع تهیه و انتشار آمار بازرگانی خارجی کشور.....
۲۴	۲-۱-۱. گمرک جمهوری اسلامی ایران.....
۲۸	۲-۱-۲. سازمان توسعه تجارت ایران.....
۳۰	۲-۱-۳. بانک مرکزی.....
۳۳	۲-۱-۴. مرکز آمار ایران.....
۳۴	۲-۱-۵. وزارت امور اقتصادی و دارایی.....
۳۷	۳. مقایسه نظام آمار بازرگانی ایران و کشورهای منتخب.....
۴۰	۴. اختلافات و خطاهای آماری.....
۴۰	۴-۱. اختلافات آماری.....
۴۲	۴-۲. خطاهای آماری.....
۴۶	جمع‌بندی و پیشنهادها.....

آسیب‌شناسی تطبیقی آمار تجارت خارجی در ایران

خلاصه مدیریتی

یکی از ابزارهای ضروری برای سیاستگذاری کارآمد در نظام اقتصادی، دسترسی به آمارهای صحیح، به‌روز و جامع است. بازرگانی خارجی یکی از حوزه‌های مهم اقتصادی است که معمولاً سیاستگذاری در این زمینه با پیچیدگی خاصی همراه است. از این رو اهمیت دسترسی به آمارهای صحیح، به‌روز و جامع در آن دوچندان است. در ایران دستگاه‌های مختلفی در امر تولید و انتشار آمار بازرگانی خارجی دخیل هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمان توسعه تجارت ایران، مرکز آمار ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نگاهی به تجربیات جهانی نشان می‌دهد ساختار نظام آماری کشورهای منتخب در زمینه بازرگانی خارجی دارای ویژگی‌های ذیل است:

۱. آمارهای تجارت خارجی با وقفه کوتاه و برحسب تواترهای کمتر از یک سال (ماهانه یا حداقل فصلی) منتشر می‌شوند.

۲. آمارها در قالب‌های مناسب از جمله اکسل (Excel) و به صورت یک داشبورد اطلاعاتی ارائه می‌شوند.

۳. به غیر از انتشار داده‌ها در قالب کدهای HS^۱، که برحسب کالا است، داده‌ها برحسب کدهای SITC^۲ نیز منتشر می‌شوند که به صورت تفکیک فعالیت است. علاوه بر این، اطلاعات برحسب طبقه‌بندی‌های دیگری نیز صورت می‌گیرد، از جمله ISIC^۳ یا طبقه‌بندی‌های دیگری که از نظر اقتصادی اهمیت دارند.

بررسی نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران در مقایسه با تجارب موفق جهانی نشان می‌دهد:

۱. اگرچه گمرک جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۷۱ به بعد سابقه مناسبی از ارائه آمارهای تجارت برحسب کدهای HS دارد، اما طبقه‌بندی دیگری غیر از این آمارها ارائه نمی‌دهد.

۲. اگرچه بانک مرکزی و مرکز آمار ایران نیز با استفاده از آمارهای خام گمرکی، اقدام به ارائه طبقه‌بندی‌های آمار تجارت خارجی برحسب کدهای فعالیت کرده‌اند، اما متأسفانه انسجام کافی و سازگاری مناسب در آمارهای مذکور دیده نمی‌شود.

1. Harmonized System (H.S)

2. Standard of International Trade Classification (SITC)

3. International Standard Industrial Classification (ISIC)

۳. وجود وقفه زمانی مؤثر در ارائه آمارها، یکی از اشکالات نظام آمار بازرگانی کشور است.
۴. در بسیاری از موارد مشخص نیست محتوای آمار ارائه شده با آمارهای مشابه آن، چه تفاوت‌ها یا شباهت‌هایی دارد.
۵. از دیگر نقاط ضعف نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، عدم استمرار در تهیه و انتشار برخی از آمارهای مفید است.
۶. از موارد مهم تفاوت بین نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران و تجارب موفق دنیا، شکل، قالب و ساختار ارائه آمارهاست. متأسفانه در این زمینه در ایران ضعف‌های جدی وجود دارد. سازمان توسعه تجارت هنوز آمارهای منتشر شده را در قالب فرمت PDF ارائه می‌کند که به هیچ‌وجه مناسب نیست.
۷. اگرچه آمارهای گمرک و مرکز آمار ایران در قالب فرمت Excel در دسترس هستند، اما برای آن هیچ‌گونه ساختار بانک اطلاعاتی یا داشبورد اطلاعاتی طراحی نشده است. در این زمینه تنها بانک مرکزی در قالب بانک اطلاعات سری زمانی آمارها را به‌صورتی مناسب ارائه می‌دهد. همچنین آمارهای سالیانه گمرک، سازمان توسعه تجارت، وزارت امور اقتصادی و دارایی و مرکز آمار ایران هیچ‌یک در قالب یک سامانه و داشبورد مناسب اطلاعاتی ارائه نمی‌شوند.
۸. یکی از موضوعات بسیار مهم در زمینه آمار، وجود اختلاف در اعداد و ارقام منتشر شده بین دستگاه‌های مختلف است. یکی از مصادیق اختلافات آماری، مربوط به طبقه‌بندی صادرات غیرنفتی است که توسط گمرک و بانک مرکزی ارائه می‌شود. بخشی از این اختلاف نیز ناشی از تفاوت در مآخذ دریافت آمار است که نمونه آن در اختلاف آمار صادرات پتروشیمی از سوی گمرک و بانک مرکزی قابل مشاهده است. بخش دیگری از اختلافات نیز بین آمار مراجع بین‌المللی و آمارهای داخلی است.
۹. از جمله مشکلات دیگر نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، احتمال بروز خطا به‌صورت ارزشگذاری غیرواقعی عملیات تجاری و ثبت آن به‌عنوان آمار بازرگانی خارجی است. یکی از عواملی که ممکن است زمینه شکل‌گیری خطا را فراهم کند، فرایند ارزشگذاری کالای تجاری در گمرکات است. به‌طور طبیعی این انگیزه وجود دارد که واردکنندگان برای کاهش میزان پرداخت عوارض و حقوق ورودی ارزش کالای وارداتی را کمتر از میزان واقعی آن اعلام کنند، اگرچه این انگیزه مختص تجار در ایران نیست. در خصوص کالاهای صادراتی نیز می‌توان مشابه این وضعیت را البته با شدت به‌نسبت کمتری تعریف کرد. در شرایط عادی خطاهای ناشی از ارزشگذاری غیرواقعی کالاها ممکن است چندان قابل توجه نباشد، اما شرایط خاص اقتصادی مانند آنچه در سال ۱۳۹۷ و بخشی از سال ۱۳۹۸ رخ داد می‌تواند انگیزه‌هایی را که موجب این خطاها می‌شوند، افزایش دهد.

با توجه به یافته‌های این گزارش، می‌توان برخی پیشنهادهای را برای بهبود و توسعه نظام آمار بازرگانی خارجی کشور به شرح ذیل ارائه کرد:

۱. توسعه و تکمیل نظام آمار بازرگانی خارجی با محوریت سازمان توسعه تجارت ایران و با ویژگی‌های ذیل:

الف) به‌روز و دارای فواصل مختلف زمانی (هفتگی، ماهیانه، فصلی و سالیانه)

ب) در قالب فایل اکسل جهت انجام تحلیل‌های مختلف

ج) اعلام تقویم انتشار آمارها و پایبندی به آن

د) دارای شاخص‌های مختلف از جمله شاخص‌های تمرکز و اکمال تجاری و رابطه مبادله

ه) قابلیت تعریف داشبورد و بانک اطلاعاتی و داشتن سری زمانی مناسب

و) دارای طبقه‌بندی‌های مختلف کالایی، فعالیت و... تا جزئی‌ترین کد مربوطه

۲. احیای آمارهای مفیدی که قبلاً در زمینه بازرگانی خارجی تهیه و منتشر می‌شدند.

۳. بازبینی فرایندهای ارزشگذاری گمرکی براساس روش‌های نوین در جهت افزایش صحت ارزیابی ارزش حقیقی کالاهای گمرکی.

۴. رفع اختلاف بین ارقام و آمارهای ارائه شده توسط دستگاه‌های مختلف مرتبط با تجارت خارجی و یا ارائه توضیحات مستدل برای هر یک از اختلافات آماری.

شایان ذکر است، مجلس شورای اسلامی می‌تواند در قالب تصویب یک ماده‌واحد قانونی که اجرای پیشنهادهای فوق را الزام‌آور می‌کند، ضمانت اجرای پیشنهادهای مزبور را عملیاتی نماید.

مقدمه

یکی از ابزارهای ضروری برای سیاستگذاری در نظام اقتصادی، در دسترس بودن آمارهای صحیح، به‌روز و جامع است. آمار صحیح، به‌روز و جامع به سیاستگذار در مراحل مختلف سیاستگذاری کمک می‌کند. در مرحله تدوین سیاست، آمار می‌تواند برای شناسایی وضع موجود اقتصاد یا بخش خاصی از آن کمک کند. در این صورت صحیح بودن آمارها (یعنی آمار با کمترین خطا)، به‌روز بودن آن (یعنی نزدیک بودن هرچه بیشتر آمار از نظر زمانی با وضعیت مورد بررسی) و جامع بودن آن (یعنی داشتن آمارهایی از جنبه‌های مختلف در خصوص پدیده مورد بررسی) به سیاستگذار کمک می‌کند ابعاد مختلف و نقاط قوت و ضعف وضعیت موجود را هرچه بهتر شناسایی کند و در نتیجه سیاست‌ها با نگاهی واقع‌بینانه‌تر طراحی و اجرا می‌شوند. همچنین در مراحل بعدی نظیر مرحله اجرا و نیز مرحله ارزیابی آثار سیاست‌های اتخاذ شده نیز می‌توان از آمار کمک گرفت. با وجود آمارهای صحیح، به‌روز و جامع می‌توان آثار سیاست را بهتر ارزیابی کرد و در مسیر اجرا نیز کیفیت اجرای سیاست را با دقت بیشتری رصد نمود.

اهمیت آمارهای اقتصادی فقط معطوف به سیاستگذاران و جامعه علمی نیست، بلکه یکی از مهم‌ترین مخاطبان و مصرف‌کنندگان آمار، شرکت‌ها و کارآفرینان هستند. بسیاری از شرکت‌های متوسط و بزرگ برای برنامه‌ریزی‌های خود، در تصمیم‌گیری درباره ورود به بازار یا سرمایه‌گذاری در یک طرح خاص و تحلیل بازار و رقبای خود به آمار نیاز دارند. هرچقدر این آمارها از دقت بالاتری برخوردار باشد، جامع‌تر بوده و به‌روزتر باشد، می‌تواند برای این منظور مفیدتر و مؤثرتر هم باشد. درواقع می‌توان آمار را یک کالای عمومی دانست که هم به مصرف سیاستگذاری می‌رسد و هم در کسب‌وکار مورد نیاز است.

بازرگانی خارجی یکی از حوزه‌های مهم اقتصادی است که معمولاً سیاستگذاری در این زمینه با پیچیدگی خاصی همراه است. از این‌رو اهمیت دسترسی به آمارهای صحیح، به‌روز و جامع در آن دوچندان است. تعداد بسیار زیادی کالا و خدمت در بخش بازرگانی خارجی مبادله می‌شود که سیاستگذار می‌تواند از جنبه‌های مختلفی برای آن محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، مشوق‌ها، مالیات، یارانه و سایر اقدامات سیاستی را تعریف کند. لذا جامع بودن آمار در این حوزه اهمیتی ویژه دارد. در ایران دستگاه‌های مختلفی در امر تولید و انتشار آمار بازرگانی خارجی دخیل هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمان توسعه تجارت ایران، مرکز آمار ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. گاهی مشاهده می‌شود که آمارهای منتشر شده توسط این دستگاه‌ها از جنبه طبقه‌بندی و نیز ارقام با یکدیگر متفاوت است.

سؤالی که مطرح می‌شود این است که نظام آماری در حوزه بازرگانی خارجی در ایران از جنبه سه ویژگی صحیح بودن، به‌روز بودن و جامع بودن چه وضعیتی دارد؟ در مقایسه با نظام آماری کشورهای دیگر، مانند ترکیه، چین، اروپا و آمریکا وضعیت آمار بازرگانی خارجی ایران چگونه است؟ هدف اصلی این گزارش پاسخگویی به دو پرسش فوق است که طبیعتاً با پاسخگویی به آن می‌توان اقدامات و راهبردهای اصلاحی را پیشنهاد داد.

بر این اساس، گزارش حاضر در پنج بخش تنظیم شده است. در بخش اول نظام آماری بازرگانی خارجی در برخی از کشورهای منتخب و چند نهاد بین‌المللی بررسی می‌شود، سپس در بخش دوم وضعیت نظام آمارهای بازرگانی خارجی در ایران در چهار نهاد اصلی گمرک، سازمان توسعه تجارت، بانک مرکزی و مرکز آمار ایران تحلیل می‌شود. در بخش سوم با توجه به نتایج بخش‌های قبلی، نظام آمارهای بازرگانی خارجی ایران با کشورهای منتخب و نهادهای بین‌المللی مقایسه شده و سپس در بخش چهارم به موضوع خطاها و اختلافات آماری پرداخته می‌شود. در نهایت در بخش پنجم نیز جمع‌بندی گزارش و توصیه‌های سیاستی ارائه می‌شود.

۱. نظام آماری بازرگانی خارجی در نهادهای بین‌المللی و چند کشور منتخب

نظام آماری در هر کشور، می‌تواند تابعی از میزان توسعه‌یافتگی اقتصاد آن کشور باشد، چراکه برحسب میزان دقت دستگاه‌های برنامه‌ریز دولتی و نیز تقاضای بخش خصوصی برای آمار جهت استفاده در برنامه‌ریزی‌های بنگاه‌ها، کیفیت و دقت این آمارها نیز متفاوت خواهد بود. برای همین منظور، در این بخش نظام آمار بازرگانی خارجی در چند کشور منتخب و نیز نهادهای بین‌المللی تولیدکننده این آمار بررسی می‌شود.

۱-۱. آنکتاد^۱

آنکتاد یا کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد یکی از نهادهای زیرمجموعه سازمان ملل است که علاوه بر وظایف و کارکردهای مختلف خود، بانک اطلاعاتی گسترده‌ای از متغیرهای اقتصادی را نیز منتشر می‌کند. آمارهای بازرگانی خارجی کشورها یکی از زیرمجموعه‌های آمارهای اقتصادی است که توسط این نهاد منتشر می‌شود.

آمارهای تجاری در بانک داده‌های این نهاد در چهار زیرمجموعه کلی تقسیم‌بندی شده و ارائه می‌شوند که عبارتند از:^۲

(الف) روندهای تجاری (Trade Trends)

(ب) ساختار تجاری (Trade Structure)

(ج) شاخص‌های تجاری (Trade Indicators)

(د) دسترسی به بازار (Market Access)

الف) روندهای تجاری

در بخش روندهای تجاری، آمارهای کلان بازرگانی خارجی برحسب فواصل سالیانه و فصلی ارائه می‌شود. آمارهای فصلی مربوط به نرخ‌های رشد و حجم تجارت بوده و برحسب اقتصاد جهانی و مناطق مختلف جهان (اروپا، آمریکای شمالی، کشورهای توسعه‌یافته، کشورهای در حال توسعه، اقتصادهای نوظهور و انواع تقسیم‌بندی‌های جغرافیایی یا تقسیم‌بندی برحسب سطح درآمد و توسعه کشورها) در قالب بازه زمانی فصلی و با وقفه حداکثر یک فصل ارائه می‌شود. به بیان دیگر، با فاصله زمانی سه‌ماهه می‌توان آمارهای مذکور را به‌دست آورد که از نظر به‌روز بودن آمارها نکته‌ای مثبت محسوب می‌شود. همچنین آمارهای سالیانه نیز با وقفه‌ای کمتر از یکسال ارائه می‌شود.

1. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

2. https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en

Name	Date (yyyy-mm-dd)
Volume growth rates of merchandise exports and imports, quarterly	2019-09-24, 09:55:25
Merchandise: Total trade and share, annual	2019-09-11, 17:29:17
Merchandise: Total trade growth rates, annual	2019-09-11, 17:29:17
Merchandise: Trade balance, annual	2019-09-11, 17:29:17
Merchandise: Trade value, volume, unit value, terms of trade indices and purchasing power index of exports, annual	2019-10-31, 14:45:43
Services (BPM6): Trade and growth by main service-category, quarterly	2019-10-21, 09:55:33
Services (BPM6): Exports and imports of total services, value, shares and growth, annual, 1980-2013 (Discontinued)	2014-08-05, 15:00:00
Services (BPM6): Exports and imports of total services, value, shares, and growth, annual	2019-05-28, 14:55:00
Goods and Services (BPM5): Exports and imports of goods and services, annual, 1980-2013 (Discontinued)	2014-08-19, 11:50:57
Goods and Services (BPM6): Exports and imports of goods and services, annual, 2005-2018	2019-07-19, 11:54:19

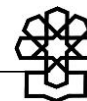
از جمله آمارهای مهمی که در این بخش ارائه شده‌اند عبارتند از:

۱. آمار کل تجارت،
۲. آمار تجارت کالایی،
۳. آمار تجارت خدمات و سهم آنها، تراز تجاری،
۴. آمار مربوط به ارزش واحد^۱ کالاهای صادراتی و وارداتی،
۵. آمار تجارت خدمات.

در بخش تجارت خدمات، آمارهای تجارت خدمات برحسب کشورهای مختلف و مناطق جغرافیایی مختلف قابل مشاهده است. علاوه بر این، تجارت خدمات برحسب بخش‌های عمده خدمات، شامل خدمات مرتبط با کالاها،^۲ حمل و نقل، مسافرت، خدمات تجاری و سایر بخش‌های خدمات ارائه شده است. آمارهای این بخش به صورت سالیانه و فصلی با کمترین وقفه زمانی در دسترس است و در مواردی، به خصوص در کشورهای در حال توسعه این وقفه زمانی ممکن است بیشتر باشد.

نکته مهم دیگر، قابلیت دسترسی به آمارها در قالب فرمت‌های مختلف، از جمله فرمت اکسل (Excel) است که کار پردازش داده‌ها را برای اهداف مختلف آسان می‌کند.

1. Unit Value
2. Goods-related Services

ب) ساختار تجاری

در بخش ساختار تجاری، ساختار تجارت کالا و خدمات کشورها برحسب شرکای تجاری و نیز تقسیم‌بندی کالاها و خدمات ارائه شده است. تقسیم‌بندی کالاها و خدمات در این بخش برحسب کدهای طبقه‌بندی SITC^۱ ارائه شده است که سطح جزئیات آن برای تمایز بین کالاهای مختلف در حدی قابل قبول است. در واقع دسته‌بندی کالاها در قالب کدهای SITC تا سطح سه رقمی و به صورت سالیانه با وقفه کمتر از یک سال ارائه شده و می‌شود. همچنین آمارهای مذکور برحسب شرکای مختلف تجاری در سطوح مختلف منطقه‌ای و کشوری ارائه شده است که از این نظر غنای آماری و اطلاعاتی بسیار خوبی محسوب می‌شود. در هر بخش آمارهای مذکور در سطح کشورها و برحسب تقسیم‌بندی‌های مختلف و جزئی تجارت دوجانبه بین کشورها اعم از کل تجارت، تجارت برحسب گروه‌های کالایی و تجارت برحسب طبقه‌بندی‌های جزئی کالا (تا کدهای سه رقمی SITC) قابل دسترس است. به عبارت دیگر، ماتریس داده‌ها برحسب شرکای دوجانبه تا سطح کشور به کشور و کالا به کالا با کمترین وقفه قابل دسترس و جستجو است. این موضوع برای آمارهای تجارت خدمات نیز صادق است، یعنی تقسیم‌بندی‌ها در سطح کشور به کشور و نیز در جزئی‌ترین طبقه‌بندی خدمات قابل دسترس است.

ج) شاخص‌های تجاری

در بخش شاخص‌های تجاری، انواع شاخص‌های مهم تجاری اعم از شاخص‌های تمرکز و اکمال تجاری، تعداد محصولات، شاخص‌های تغییرات ساختار تجاری، تراز تجاری، باز بودن تجاری، شاخص‌های آشکار شده شدت عوامل تولید و شاخص‌های مزیت نسبی، محاسبه و ارائه شده است. این شاخص‌ها برحسب کالا و خدمات و برحسب کشورها و گروه‌های کشوری مختلف با کمترین وقفه زمانی در دسترس هستند (نسخه الکترونیکی آن از وبگاه مربوطه قابل کپی و ذخیره‌سازی است). این شاخص‌ها حتی برحسب گروه‌های کالایی تا کدهای کالایی جزئی (تا سه رقم SITC) منتشر می‌شوند.

د) دسترسی به بازار

در بخش دسترسی به بازار، تعرفه‌های واردات محصولات غیرکشاورزی و غیر از سوخت، برحسب گروه‌های مختلف کالایی ارائه می‌شود. در این بخش انواع تعرفه‌ها اعم از متوسط تعرفه، حداکثر و حداقل تعرفه مؤثر و انواع مختلف تعرفه برای گروه‌های کالایی عمده و برحسب کشورها ارائه شده است. وقفه زمانی درخصوص برخی از کشورها در این بخش قابل مشاهده است، که این موضوع ناشی از تأخیر در دریافت اطلاعات از کشور مورد نظر می‌باشد.

در مجموع باید عنوان کرد آمارهای مربوط به بازرگانی خارجی که توسط آنکتابد ارائه می‌شود، از نظر تنوع طبقه‌بندی در سطح بالایی قرار دارند. از نظر دسترسی به آمار وضعیت برای آمارهای کشوری

بستگی به کشور مورد نظر دارد، اما در صورت ارائه آمار از سوی کشورها، این آمار به سرعت بررسی و ارزیابی شده و ارائه می‌شوند. فرمت ارائه آمارها متنوع بوده و امکان کار با آنها آسان است. از نظر سه شاخص صحیح بودن، به روز بودن و جامع بودن آمارها، می‌توان گفت که میزان صحت آمارها اگرچه توسط آنکتاد بررسی می‌شوند، اما به هر حال دقت آن بستگی به سطح توسعه کشور مورد نظر و توسعه نظام آماری آنها دارد. از نظر به روز بودن نیز این وضعیت صادق است، اما از نظر جامع بودن آمارها، می‌توان گفت که طبقه‌بندی‌های بسیار مناسب و جامعی توسط این نهاد برای بررسی بازرگانی بین‌الملل ارائه شده است. به‌ویژه مزیت مهم این آمارها ماتریس‌های تجارت دوجانبه کشورها و نیز شاخص‌های مختلف تجاری است که برای تجزیه و تحلیل‌های تجاری بسیار مفید هستند.

۲-۱. بانک جهانی

جامع‌ترین و جزئی‌ترین بانک اطلاعات تجاری که توسط بانک جهانی ارائه می‌شود، به‌طور مخفف WITS^۱ نامیده می‌شود. این بانک اطلاعات بسیار غنی و متنوع بوده و آمارهای تجاری برحسب ریزترین طبقه‌بندی‌های کالایی و کشوری را در کنار انواع شاخص‌های تجاری برای تحلیل بازارهای مختلف و ساختار تجارت کشورها ارائه می‌دهد.^۲ آمارهای تجاری در این بانک اطلاعاتی در چند بخش مختلف ارائه می‌شوند که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

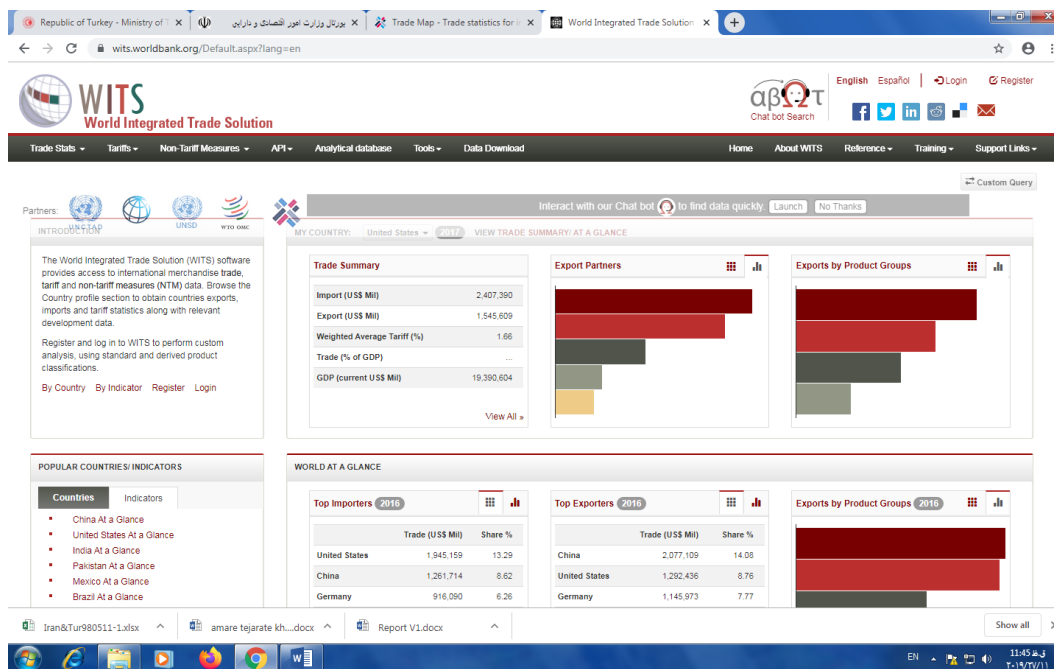
الف) آمارهای تجاری،^۳

ب) تعرفه‌ها،^۴

ج) اقدامات غیرتعرفه‌ای،^۵

د) اطلاعات تحلیلی.^۶

1. World Integrated Trade Solution (WITS)
2. <https://wits.worldbank.org/#void>
3. Trade Stats
4. Tariffs
5. Non-tariff Measures
6. Analytical Database

الف) آمارهای تجاری

آمارهای تجاری برحسب کشور، کدهای کالایی و فعالیت متنوع شامل SITC، سیستم هماهنگ (HS)،¹ و ISIC² و نیز انواع تقسیم‌بندی کالاهای صادراتی و وارداتی برحسب سطح فناوری، نوع مصرف کالاها (مصرفی، سرمایه‌ای، واسطه‌ای، سوخت و سایر) و انواع شاخص‌های مختلف ارائه می‌شوند. این بانک اطلاعات بسیار غنی برای کلیه کشورها با این جزئیات در دسترس است.

ب) تعرفه‌ها

در بخش تعرفه‌ها، اطلاعات بسیار مفیدی ارائه می‌شود. به‌عنوان مثال، اطلاعات مربوط به موافقتنامه‌های تعرفه ترجیحی بین کشورها ارائه می‌شود که انواع مختلف این موافقتنامه‌ها در آن دسته‌بندی و مشخص شده است.³ همچنین اطلاعات مربوط به عوارض وارداتی کشورها، محدودیت‌های مقداری، قواعد مبدأ، قواعد مربوط به استانداردهای بهداشتی، کشاورزی و... به‌صورت دسته‌بندی شده برحسب کشورها ارائه شده است.

ج) اقدامات غیرتعرفه‌ای

در بخش اقدامات غیرتعرفه‌ای نیز اطلاعات مفیدی درباره انواع محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای برحسب هر کشور، اعم از اقدامات و محدودیت‌های فنی و محدودیت‌های غیرفنی طبق کدهای تعرفه‌ای ارائه شده است و برای دسترسی به بازار بسیار مفید و ارزشمند است. جزئیات قابل دسترس در این بانک اطلاعات از بانک اطلاعات تجاری آنکتاد بسیار بیشتر است. به‌طوری که تا حداقل ۶ رقم کدهای HS (برای برخی

1. Harmonized Commodity Description & Coding System (HS)
2. International Standard Industrial Classification (ISIC)
3. https://wits.worldbank.org/gptad/database_landing.aspx

از کشورها مثلاً ترکیه و بسیاری از کشورهای صنعتی تا ۱۰ رقم نیز ارائه می‌شود) و چهار رقم کدهای ISIC در دسترس هستند. غنای شاخص‌ها در این بانک اطلاعات بسیار زیاد است و اطلاعات مفیدی مانند موارد زیر قابل دسترس است:

۱. زمان لازم برای صادرات برحسب کشورها،
۲. مالیات بر تجارت خارجی،
۳. رابطه مبادله بین کشورها،
۴. انواع طبقه‌بندی‌های تعرفه،
۵. ساختار تعرفه‌ای کشورها.

در اینجا هم اطلاعات تجارت دوجانبه برحسب کالاها قابل دسترس است. نکته مهم اینکه در این بانک اطلاعات، تمرکز عمده بر روی تجارت کالایی است و اگرچه به تجارت خدمات هم اشاره می‌شود، اما در مقایسه با سطح تقسیم‌بندی کالاها و نیز انواع شاخص‌های قابل دسترس، تمرکز کمتری روی تجارت خدمات وجود دارد.

(د) اطلاعات تحلیلی

در سطح اطلاعات تحلیلی، اطلاعات مفیدی ارائه می‌شود. مثلاً می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. ارزش افزوده کالاهای صادراتی برحسب کالاها و کشورها،
۲. برآوردهایی مانند میزان نیروی کار صرف شده در کالای صادراتی (برحسب نیروی کار ماهر و غیرماهر)،
۳. شاخص‌های مربوط به تجارت الکترونیک.

هریک از بندهای فوق، جزئیات بسیار مفیدی را برای تحلیل‌های کارشناسی و برنامه‌ریزی صحیح درباره کشورها ارائه می‌دهند.

در مجموع در بانک اطلاعاتی بانک جهانی نیز همانند آنکتاد از نظر سه شاخص صحیح بودن، به‌روز بودن و جامع بودن آمارها، میزان صحت آمارها توسط این نهاد بررسی می‌شوند، اما به هر حال دقت آن بستگی به سطح توسعه کشور مورد نظر و توسعه نظام آماری آنها دارد. از نظر به‌روز بودن نیز این وضعیت صادق است، اما از نظر جامع بودن آمارها، می‌توان گفت که طبقه‌بندی‌های بسیار مناسب و جامعی توسط این نهاد برای بررسی بازرگانی بین‌الملل ارائه شده است. از نظر گستردگی و میزان تخصص در شاخص‌ها و آمارها و نیز سطح جزئیات، بانک اطلاعات تجارتی بانک جهانی در سطح بالاتری از آنکتاد قرار دارد و اطلاعات بسیار مفیدی از آن قابل دسترس است.

همچنین ارائه انواع نقشه‌ها و نمودارها برحسب کشورها براساس به‌روزترین داده‌ها از مزیت‌های این بانک اطلاعاتی است. حتی اطلاعات مربوط به موانع غیر تعرفه‌ای برحسب کشورها نیز از این بانک اطلاعات در دسترس است. از این‌رو استفاده از اطلاعات این بانک اطلاعاتی و بانک‌های اطلاعاتی مشابه برای کارشناسان کشورمان نیز جهت ارزیابی بازارهای صادراتی از جنبه‌های مختلف توصیه می‌شود.

۳-۱. بانک اطلاعات مرکز تجارت جهانی (ITC)

مرکز تجارت جهانی^۱ (ITC) در سال ۱۹۶۴ به صورت مشترک توسط سازمان جهانی تجارت و سازمان ملل متحد تأسیس شد. این مرکز با هدف برقراری ارتباط و همگرایی بین بخش تجاری کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار و اقتصاد جهانی و حمایت از رقابت پذیری بنگاه‌های کوچک و متوسط تأسیس شده است.

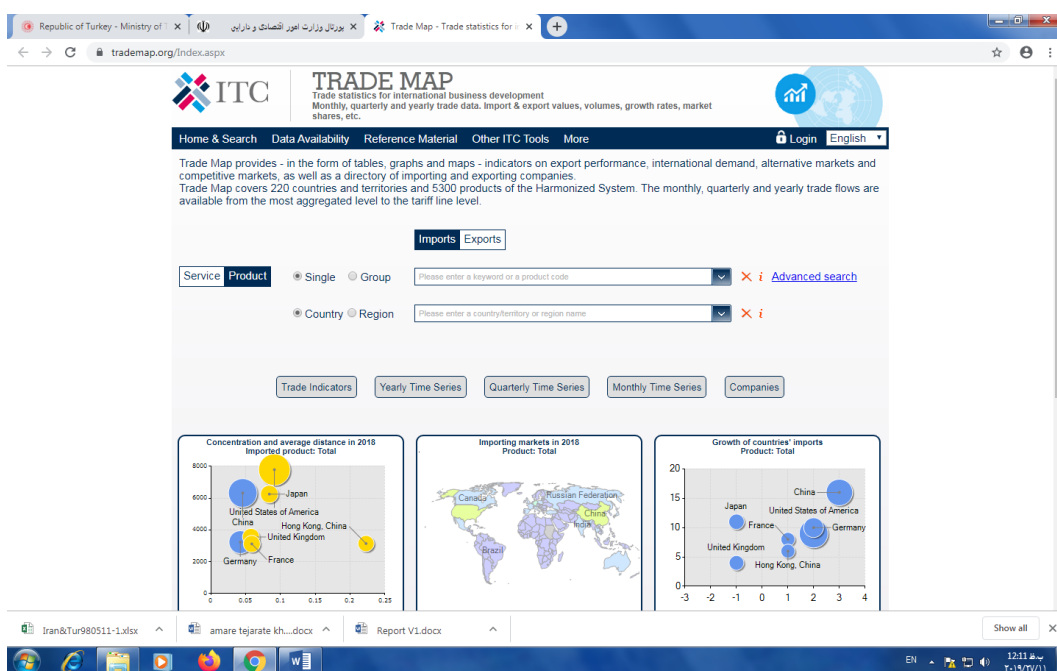
یکی از ابزارهای این مرکز برای دستیابی به اهداف خود، ارائه تحلیل‌های اقتصادی و نیز در دسترس قرار دادن آمارهای تجاری غنی و رایگان در اختیار بازرگانان و تحلیلگران در سطح جهان است. بانک اطلاعات Trade Map متعلق به مرکز تجارت جهانی و یک بانک اطلاعاتی رایگان است که اطلاعات مرتبط با تجارت و دسترسی به بازار را برای توسعه صادرات کشورها منتشر می‌کند.^۲ این بانک اطلاعاتی شاخص‌های عملکرد صادراتی، تقاضای جهانی، بازارهای جایگزین و وضعیت رقبا در هر بازار را در اختیار بازرگانان و تحلیلگران و سیاستگذاران قرار می‌دهد. این بانک اطلاعاتی، اطلاعات سالیانه را برای ۲۲۰ کشور و منطقه جغرافیایی در قالب ۵۳۰۰ محصول با کدهای سیستم هماهنگ (HS) منتشر می‌کند.

همچنین داده‌های ماهیانه مربوط به خطوط تعرفه برای ۱۱۰ کشور را نیز عرضه می‌کند که نسخه سالیانه همین اطلاعات برای ۱۶۰ کشور در دسترس است. دسترسی به این اطلاعات نیازمند ثبت نام کردن در وبگاه این بانک اطلاعاتی است، اما حتی بدون ثبت نام نیز می‌توان اطلاعات سالیانه در سطح کدهای چهار رقمی HS و اطلاعات ماهیانه در سطح کدهای دو رقمی HS و نیز تجارت خدمات را به دست آورد. این اطلاعات شامل موارد زیر است:

۱. تجارت سالیانه بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۸ برحسب گروه‌های کالایی و برحسب کشورها تا سطح کدهای چهار رقمی HS.
۲. اطلاعات ماهیانه تجاری بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۹ برحسب کدهای دو رقمی HS برحسب گروه‌های کالایی و همچنین کشوری،
۳. تجارت خدمات بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ برحسب نوع خدمات و کشور واردکننده و صادرکننده،
۴. اطلاعات عمدتاً در قالب CD و طبق کدهای HS یا SITC در دسترس متقاضیان است.

1. International Trade Center

2. <https://www.trademap.org/Index.aspx>

شایان ذکر است برای اعضای که در بانک اطلاعات Trade Map ثبت نام کرده‌اند، سطح جزئیات تا بالاترین آمار در دسترس افزایش می‌یابد. مثلاً اطلاعات صادرات و واردات کشورها برحسب کدهای HS تا سطحی که از هر کشور در دسترس است (در برخی از موارد تا ۱۲ رقم) قابل دریافت است. همچنین برای تحلیل بازار کشورهای مختلف اطلاعات خوبی برحسب کالا در دسترس است، به این صورت که حتی اطلاعات شرکت‌هایی که به کشور مورد نظر کالای خاصی را عرضه می‌کنند نیز در دسترس قرار می‌گیرد. همچنین اطلاعات مربوط به اقدامات و موانع غیرتعرفه‌ای کشورهای نیز در دسترس است.

۴-۱. بانک اطلاعات سازمان جهانی تجارت (WTO)

سازمان جهانی تجارت نیز یکی از نهادهایی است که اطلاعات بسیار غنی درباره تجارت و موارد مرتبط با آن در سطح جهانی و در سطح کشورها و مناطق مختلف جهان در اختیار محققان، سیاستگذاران اقتصادی و تحلیلگران بازارها قرار می‌دهد.

در بخش مربوط به آمار و اطلاعات در وبسایت این سازمان، بخشی تحت عنوان داده‌های تجارت و تعرفه^۲ وجود دارد که در واقع بانک اطلاعات این سازمان در زمینه تجارت خارجی و دسترسی به بازار کشورها و مناطق دنیا و جزئیات آن ارائه شده است.^۳ اطلاعات موجود در این بخش عبارتند از:

1. World Trade Organization (WTO)
2. Trade and Tariff Data
3. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm

- الف) تجارت کالایی،
- ب) اقدامات غیر تعرفه‌ای،
- ج) زنجیره‌های ارزش جهانی،
- د) تجارت خدمات،
- ه) تعرفه‌ها،

الف) تجارت کالایی

در بخش تجارت کالایی، آمار تجارت کلی و نیز تجارت دوجانبه کشورها تا سطح ۶ رقم کدهای HS در دسترس است. همین‌طور اطلاعات ماهیانه، فصلی و سالیانه تجارت برحسب گروه‌های کالایی با طبقه‌بندی SITC ارائه می‌شود. در بخش تعرفه‌ها، اطلاعات مربوط به انواع شاخص‌های تعرفه برحسب کدهای HS برای همه کشورها ارائه می‌شود که تجزیه و تحلیل موانع تعرفه‌ای ورود به بازارهای مختلف را امکان‌پذیر می‌کند.

ب) اقدامات غیر تعرفه‌ای

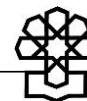
همچنین در بخش اقدامات غیر تعرفه‌ای، اطلاعات بسیار مفیدی برحسب انواع اقدامات و موانع غیر تعرفه‌ای برحسب کشورهای مختلف منتشر شده است. این موانع برحسب طبقه‌بندی این سازمان به صورت اقدامات ضد دامپینگ^۱ (ADP)، اقدامات جبرانی^۲ (CV)، محدودیت‌های مقداری^۳ (QR)، استانداردهای حفاظتی و امنیتی^۴ (SG)، استانداردهای بهداشتی^۵ (SPS)، استانداردهای امنیتی و حفاظتی خاص^۶ (SSG)، موانع فنی^۷ (TBT)، سهمیه‌های معاف از تعرفه^۸ (TRQ) و یارانه صادراتی^۹ (XS) طبقه‌بندی شده‌اند.

-
1. Anti Dum Ping [ADP]
 2. Counter Vailing [CV]
 3. Quantitative Restrictions [QR]
 4. Safe Guards [SG]
 5. Sanitary and Phyto Sanitary [SPS]
 6. Special Safe Guards [SSG]
 7. Technical Barriers to Trade [TBT]
 8. Tariff-rate Quotas [TRQ]
 9. Export Subsidies [XS]

ج) زنجیره‌های ارزش جهانی

در بخش زنجیره‌های ارزش جهانی، همه‌ساله این سازمان گزارش بسیار مفصلی از روند زنجیره ارزش جهانی برای کالاهای کشاورزی و غیرکشاورزی، کالاهای با سطوح فناوری مختلف و خدمات ارائه می‌کند که در آن روندهای جهانی با استفاده از شاخص‌های مختلف بررسی و تحلیل شده است. این اطلاعات نحوه تقسیم منافع حاصل از تجارت و تقسیم کار جهانی و روندهای آینده بازارها را نشان می‌دهد. علاوه بر این، این سازمان اطلاعات مربوط به توافقنامه‌های تجاری بین کشورها و تغییرات آن را نیز گزارش می‌کند که برای بررسی و تحلیل روند تجارت جهانی بسیار مفید و ارزشمند است. همچنین اطلاعات مربوط به اقدامات و مقررات محیط زیستی نیز در وبسایت این سازمان در دسترس است. تمامی اطلاعات در قالب فایل‌های Excel و CVS قابل دانلود هستند. از طرفی، اطلاعات در قالب نقشه‌های جغرافیایی نیز ارائه می‌شوند که برای غنای تحلیل‌ها بسیار مفید هستند. علاوه بر آن، انواع طبقه‌بندی‌ها برحسب سطح فناوری کالاهای تجارت شده، نوع مصرف (مصرفی، سرمایه‌ای، واسطه‌ای، سوخت، مواد اولیه) و همچنین برحسب فعالیت (صنعتی، کشاورزی و...) تا سطح قابل قبولی از جزئیات در دسترس هستند.

۵-۱. ترکیه

وزارت بازرگانی ترکیه مسئولیت بازرگانی خارجی را در این کشور برعهده دارد. انتشار آمار و اطلاعات مرتبط با فعالیت‌های بازرگانی نیز یکی از کارکردهای این وزارت است که این اطلاعات در درگاه اینترنتی این وزارت قابل دسترسی است.^۱

اطلاعات قابل دسترس در درگاه اینترنتی وزارت بازرگانی ترکیه، در مقایسه با آنچه در بخش‌های قبل درباره سازمان‌های جهانی مانند آنکتاد، بانک جهانی و سازمان جهانی تجارت بیان شدند، از نظر غنای تحلیلی، طبقه‌بندی و تنوع در سطح پایین‌تری است.

البته در اطلاعات ارائه شده توسط وزارت بازرگانی ترکیه برخی از ویژگی‌ها وجود دارند که لازم است به آنها اشاره شود.

۱. اولین ویژگی این است که اطلاعات در قالب فایل Excel و CVS قابل دریافت است. این موضوع پردازش اطلاعات را برای دریافت‌کننده آن بسیار راحت می‌کند.

۲. ویژگی دوم این است که اطلاعات تجاری این کشور تا سطح کدهای ۱۲ رقمی HS (یعنی سطح بالایی از جزئیات و دقت در طبقه‌بندی) ارائه می‌شوند.

۳. ویژگی سوم، اطلاعات برحسب سال و حتی ماه هم قابل دریافت هستند،

۴. ویژگی چهارم، آخرین اطلاعات تا سال ۲۰۱۹ ارائه شده است که وقفه‌ای کمتر از یک سال را در انتشار آمار نشان می‌دهد.

1. <https://trade.gov.tr/statistics/statistics>

۵. ویژگی پنجم این است که این اطلاعات برحسب انواع کدهای HS، کدهای فعالیت ISIC و BEC^۱ و برحسب شرکای تجاری در دسترس هستند.

علی‌رغم این مزیت‌ها، مهم‌ترین نقطه ضعف اطلاعات موجود، عدم تنوع آن است. به نظر می‌رسد از نظر سطح توسعه و تنوع اطلاعات ارائه شده تجاری، این کشور در قیاس با سازمان‌های جهانی در سطح پایینی قرار می‌گیرد.

۶-۱. مالزی

وزارت صنعت و تجارت بین‌الملل مالزی، متولی تجارت خارجی این کشور است و انتشار آمارهای مربوط به این بخش نیز توسط این وزارتخانه صورت می‌گیرد. با نگاهی به درگاه اینترنتی رسمی این وزارتخانه می‌توان مشاهده کرد آمارهای تجارت خارجی که به‌طور رسمی منتشر می‌شود، به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود:

الف) تجارت کالا،^۲

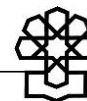
ب) تجارت خدمات.^۳

الف) تجارت کالا

در بخش تجارت کالا، آمارهای کلان صادرات و واردات کالایی به‌صورت ماهیانه و با کمترین وقفه (در حد دو ماه) در دسترس هستند.

The screenshot shows the official portal of the Ministry of International Trade and Industry (MITI) of Malaysia. The main content area is titled 'Malaysia Trade in Goods' and includes a navigation bar with the following items: Introduction, Trade Performance, Major Export Destinations, Major Import Sources, and Export to ASEAN. Below this, the 'INTRODUCTION' section states: 'This interactive statistics contains statistics of Malaysia's external trade (merchandise) pertaining to imports and exports by sectors and country of origin and destination. The general system of recording is adopted in compiling Malaysian external trade statistics. Under this system, the national boundary of the country is used as the statistical frontier. All goods entering or leaving the country are recorded, whether or not such goods are subject to clearance. Accordingly, goods entering or leaving customs bonded warehouses, Free Trade Zones and Free Zones are recorded in the statistics.'

1. Classification by Broad Economic Categories (BEC)
2. <https://www.miti.gov.my/index.php/pages/view/4824?mid=609>
3. <https://www.miti.gov.my/index.php/pages/view/4914?mid=610>

طبقه‌بندی آمارهای صادرات و واردات این کشور برحسب مقاصد صادراتی و منشأ وارداتی و برحسب آمارهای ماهیانه و با وقفه کم (در حد دو ماه) ارائه می‌شود. همچنین آمار صادرات و واردات برحسب فعالیت‌های اقتصادی به‌صورت ماهیانه و به‌روز ارائه می‌شود.

ب) تجارت خدمات

در بخش تجارت خدمات نیز آمارهای کلان صادرات و واردات خدمات به‌صورت فصلی و به‌روز ارائه می‌شود. همچنین آمار صادرات و واردات خدمات برحسب طبقه‌بندی‌های جزئی با وقفه بسیار کم و به‌روز ارائه شده‌اند.

The screenshot shows the official portal of the Ministry of International Trade and Industry (MITI) of Malaysia. The page is titled 'Malaysia Trade in Services' and is sourced from the Department of Statistics, Malaysia (DOSM). The page includes a navigation menu with 'ABOUT MITI', 'PROMOTING TRADE', 'TRANSFORMING INDUSTRY', 'EVENTS', and 'OUR SERVICES'. The main content area features a carousel with four items: 'Introduction', 'Trade in Services', 'Malaysia's Total Services Exports (Credit)', and 'Malaysia's Total Services Imports (Debit)'. Below the carousel, there is a section for 'Current Account' and 'Goods'.

با وجود این، آمارهای تجارت خارجی مالزی برحسب کدهای ریزتر و جزئی‌تر سیستم هماهنگ (HS) در درگاه اینترنتی وزارت صنعت و تجارت این کشور ارائه نمی‌شوند. همچنین هیچ نوع طبقه‌بندی خاصی در خصوص سطح فناوری صادرات و واردات و نیز طبقه‌بندی صادرات و واردات برحسب مصرفی، سرمایه‌ای و واسطه‌ای ارائه نمی‌شود.

نکته مهم دیگر اینکه با توجه به اهمیت بالای جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای این کشور، آمارهای مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده برحسب بخش‌های مختلف اقتصادی مالزی به‌صورت به‌روز ارائه شده است.

بررسی آمارهای ارائه شده توسط شرکت توسعه تجارت خارجی مالزی نیز نشان می‌دهد همین آمارها توسط دولت این کشور منتشر می‌شود.^۱ با این حال، مرکز آمار مالزی نیز آمارهای اقتصادی را منتشر می‌کند که بخشی از این آمارها به تجارت خارجی اختصاص دارد.^۲

بررسی آمارهای تجارت خارجی در مرکز آمار مالزی نشان می‌دهد که آمارهای تجارت خارجی برحسب کدهای HS (تا ۶ رقم و از ۲۰۱۷ به بعد تا ۱۰ رقم) و کدهای SITC (تا کدهای ۵ رقمی و از ۲۰۱۷ به بعد تا ۹ رقم) در دسترس است که به نظر می‌رسد سطح بالایی از جزئیات را داراست. نکته مهم این است که این آمارها به صورت ماهیانه و در یک طبقه‌بندی و فرمت مناسب در قالب فایل Excel ارائه می‌شوند که کار کردن و تحلیل براساس آن را ساده می‌کند.

سطح جزئیات در مرکز آمار مالزی در حوزه آمارهای تجارت خارجی برای شرکای تجاری و نیز مناطق و قاره‌های مختلف نیز رعایت شده و آمارهای صادرات و واردات برحسب تقسیم‌بندی‌های HS و SITC تا سطح بالای جزئیات قابل دسترس هستند.

در مجموع می‌توان عنوان کرد سطح جزئیات آمارهای ارائه شده، میزان به روز بودن آنها (کمترین وقفه زمانی) و فرمت ارائه آمارها (در قالب فایل اکسل با فرمت مناسب) نقاط قوت نظام آماری بازرگانی خارجی مالزی است، اما عدم ارائه انواع طبقه‌بندی‌های اقتصادی اعم از طبقه‌بندی براساس سطح فناوری صادرات و واردات و نیز مصرف کالاهای صادراتی و وارداتی برحسب سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی و مانند آن از نقاط ضعف آن است.

۷-۱. چین

وزارت بازرگانی چین، متولی بازرگانی خارجی این کشور است و آمارهای بازرگانی خارجی این کشور نیز در درگاه اینترنتی آن قابل دسترس است.^۳ همچنین آمارهای بازرگانی خارجی چین در سالنامه آماری این کشور که توسط مرکز آمار چین منتشر می‌شوند قابل دسترسی است.^۴

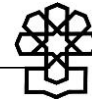
آمارهایی که توسط وزارت بازرگانی چین ارائه شده است بسیار کلی بوده و طبقه‌بندی‌های آن با اکثر کشورها متفاوت است. به عنوان مثال، آمار تجارت با همه کشورها در دسترس نیست و آمارها بیشتر به صورت گزارشات نیم‌صفحه‌ای است تا جداول آماری. تنها آمار تجارت خدمات چین را می‌توان با آمارهای تجارت سایر کشورها قابل مقایسه دانست که طبقه‌بندی معقولی دارد. البته وقفه آماری تنها در حد سه ماه است. با این حال، بررسی مرکز آمار این کشور در بخش تجارت خارجی نشان می‌دهد که

1. <http://www.matrade.gov.my/en/malaysian-exporters/services-for-exporters/trade-market-information/trade-statistics>

2. <https://www.dosm.gov.my/v1/>

3. <http://english.mofcom.gov.cn/statistic/charts.shtml>

4. <http://www.stats.gov.cn/english/>

آمارهای سالیانه تجارت خارجی این کشور برحسب کدهای SITC (در حد سه رقمی) تا سال ۲۰۱۷ (وقفه دوساله) و نیز کدهای HS (در حد سه رقمی) قابل دسترس است.

همچنین آمارهای تجارت با شرکای تجاری این کشور نیز در دسترس است که البته فقط آمارهای سرجمع صادرات و واردات آن با وقفه دوساله ارائه شده است. همین وضعیت برای تجارت خدمات و آمار آن نیز صدق می‌کند.

The screenshot shows the homepage of the Ministry of Commerce website. The main content area is divided into several sections:

- Statistics:** A list of reports on China's Import & Export, Romania's International Balance of Payment, and Romania-China Trade.
- Events and Activities:** News items such as "The Burundian Government Holds the Opening Ceremony of the China-aided Presidential Office" and "2019 China International Food and Catering Expo Kicks off".
- Topics:** A list of Business Review reports from 2013 to 2018.
- Commodities:** A search box for product names.
- News, Policies, and Services:** Quick links to various information sources like announcements, foreign investment, and trade cooperation.

At the bottom, there is contact information for MOFCOM, including the address in Beijing, China, and contact details for the China International Electronic Commerce Center.

فرمت ارائه آمارهای چین به صورت HTML است که از نظر سطح سهولت کار با آن در سطح پایین‌تری نسبت به فرمت‌های Excel و یا CSV قرار دارد و معمولاً توسط بانک‌های اطلاعاتی جهانی ارائه می‌شوند. با این حال، آمارهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ورودی و خروجی با تقسیم‌بندی برحسب کشور و بخش اقتصادی ارائه شده است که نشان‌دهنده تمرکز بالای این کشور برای جذب سرمایه مستقیم خارجی و نیز سرمایه‌گذاری مستقیم این کشور در سایر مناطق جهان است. در مجموع می‌توان عنوان کرد، نظام آمارهای بازرگانی خارجی چین در مقایسه با سازمان‌های جهانی مانند بانک جهانی و آنکتاد در سطح پایین‌تری قرار دارد.

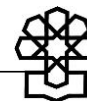
۸-۱. ژاپن

آمارهای تجارت خارجی ژاپن توسط اداره گمرک این کشور منتشر می‌شود. آمارهای مذکور براساس کدهای HS (تا سطح ۱۰ رقمی) و در فرمت‌های مناسب (CSV) در دسترس هستند. آمارها به صورت ماهیانه و با کمترین وقفه و براساس شرکای تجاری ژاپن ارائه می‌شوند.^۱

The screenshot shows the 'Trade Statistics of Japan' website. The main heading is 'Trade Statistics of Japan' with the Ministry of Finance logo. Below the heading, there is a navigation menu with options like 'Top Page', 'Search', 'Data Download', 'Press Release', 'Contact', and 'Japan Customs Website'. The current page is for 'October 2019 (Provisional)'. A 'Latest Press Release' section is visible, containing a link to the 'October 2019 (Provisional) (PDF file)' and a 'Glossary' link. There is also a 'Useful Information' sidebar with links to 'Glossary', 'Code Lists', and 'Corrigendum'. The footer of the website mentions 'Customs and Tariff Bureau, 3-1-1 Kasumigaseki Chiyoda-ku Tokyo 100-8940'.

به غیر از طبقه‌بندی HS، آمارهای صادرات و واردات ژاپن براساس طبقه‌بندی SITC که برحسب فعالیت است نیز ارائه می‌شوند. همچنین طبقه‌بندی براساس مصرف کالاها نیز ارائه می‌شود، به این معنا که صادرات و واردات ژاپن براساس اینکه آیا کالاهای مذکور مصرفی (بادوام یا بی‌دوام) هستند، سرمایه‌ای هستند، یا مواد اولیه و واسطه‌ای، طبقه‌بندی شده‌اند. این طبقه‌بندی در سطح ریزتری نیز ارائه شده است. مثلاً مواد اولیه و واسطه‌ای بر این اساس نیز طبقه‌بندی شده‌اند که آیا کالاهای مذکور مواد سوختی، مواد خام معدنی، مواد شیمیایی، فلزات یا پارچه هستند. در بخش کالاهای سرمایه‌ای نیز تقسیم‌بندی ریزتری براساس ماشین‌آلات الکتریکی، غیرالکتریکی و ماشین‌آلات حمل‌ونقل تقسیم‌بندی شده‌اند. علاوه بر این، آمارهای صادرات و واردات و ارزش و حجم آنها براساس روش حمل‌ونقل (هوایی، زمینی و دریایی) نیز طبقه‌بندی شده‌اند. آماری مربوط به تجارت خدمات از گمرک ژاپن دیده نمی‌شود، اما وزارت اقتصاد، تجارت و صنعت این کشور آمارهای بسیار جزئی مربوط به خدمات از جمله تجارت خدمات را ارائه می‌کند.

1. <https://www.customs.go.jp/english/>

۹-۱. اتحادیه اروپا

اداره آمار اتحادیه اروپا آمارهای مختلف اقتصادی از جمله آمارهای مربوط به تجارت خارجی کشورهای عضو این اتحادیه را منتشر می‌کند.^۱ نگاهی به آمارهای منتشر شده مشخص می‌کند که اطلاعات آماری برحسب شرکای تجاری و برحسب کدهای HS با وقفه حداقلی در سطح هریک از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و به صورت ماهیانه در دسترس است.

اطلاعات تجارت کالایی برحسب کدهای HS تا ۶ رقم و نیز SITC تا ۶ رقم در دسترس است. اطلاعات تجارت کالایی کشورهای عضو اتحادیه برحسب کدهای BEC نیز ارائه می‌شوند. علاوه بر این، اطلاعات مفصلی در خصوص تعرفه‌های کشورهای عضو اتحادیه و نیز روش‌های حمل‌ونقل کالاهای تجاری (هوایی، دریایی، جاده‌ای، ریلی) به صورت جزئی در دسترس است. در خصوص تجارت خدمات نیز آمارهای مختلفی برحسب طبقه‌بندی کشورها و شرکای تجاری و نیز زیربخش‌های مختلف خدمات ارائه می‌شود.

1. <https://ec.europa.eu/eurostat/home?>

آمارها به صورت سالانه و در برخی از موارد ماهیانه ارائه می‌شود و فرمت ارائه آمارها به صورت Excel است. از نظر تنوع طبقه‌بندی‌ها اطلاعات چه در سطح کالا و چه در سطح خدمات از جزئیات بالایی برخوردار است که از این نظر اطلاعات ارائه شده از سوی این اتحادیه را در سطح بالاتری از سایر کشورهای مورد بررسی قرار می‌دهد.

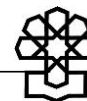
۱-۱۰. جمع‌بندی تجربه کشورها

بررسی نحوه ارائه آمارهای تجارت خارجی در نهادهای بین‌المللی و نیز کشورهای منتخب نشان می‌دهد که به غیر از چین و تاحدودی ترکیه که از نظر نحوه انتشار آمارهای تجارت خارجی در سطح پایین‌تری قرار دارند، بقیه کشورها و نهادهای منتخب ساختار مناسبی برای ارائه آمارهای تجارت خارجی ایجاد کرده‌اند. مهم‌ترین ویژگی‌های مشترکی که از بررسی تجربیات جهانی می‌توان دریافت به این شرح است:

- انتشار منظم آمارهای تجارت خارجی با وقفه کوتاه و برحسب تواترهای کمتر از یک سال (به‌طور مشخص ماهیانه یا حداقل فصلی).

۲. فرمت ارائه آمارها تقریباً به غیر از چین، همگی در قالب Excel و به صورت یک داشبورد اطلاعاتی

مناسب صورت می‌گیرد.

۳. در همه کشورها و نهادهای مورد بررسی، به غیر از انتشار داده‌ها در قالب کدهای HS، که برحسب کالا است، داده‌ها برحسب کدهای SITC که به صورت فعالیت است نیز منتشر می‌شوند. البته بسیاری از کشورها یا نهادهای مورد بررسی غیر از این دو مورد، اطلاعات را برحسب طبقه‌بندی‌های دیگری از جمله ISIC یا طبقه‌بندی‌های دیگری که از نظر اقتصادی اهمیت دارند، انجام می‌دهند. از جمله برحسب نوع مصرف کالای تجاری (سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی)، یا محتوای فناوری کالاها و سایر طبقه‌بندی‌های مفید نیز ارائه می‌دهند.

جدول ۱. مقایسه نحوه ارائه آمارهای تجاری در نهادها و کشورهای منتخب

نهاد بین‌المللی یا کشور	تواتر داده‌ها	نحوه انتشار آمارها	طبقه‌بندی آمارها
آنکتاد (UNCTAD)	آمارها با فواصل سالیانه و سه‌ماهه با وقفه بسیار کم منتشر می‌شوند.	در قالب فرمت‌های مختلف، از جمله فرمت اکسل (Excel) است که کار پردازش داده‌ها را برای اهداف مختلف آسان می‌کند.	طبقه‌بندی SITC
بانک اطلاعات تجاری بانک جهانی (WITS)	آمارها با فواصل سالیانه و سه‌ماهه با وقفه بسیار کم منتشر می‌شوند.	در قالب فرمت‌های مختلف، از جمله فرمت اکسل (Excel) است که کار پردازش داده‌ها را برای اهداف مختلف آسان می‌کند. همچنین ارائه انواع نقشه‌ها و نمودارها برحسب کشورها براساس به‌روزترین داده‌ها از مزیت‌های این بانک اطلاعاتی است.	کدهای کالایی و فعالیت متنوع شامل SITC، سیستم هماهنگ (HS)، ISIC ^۲ و نیز انواع تقسیم‌بندی کالاهای صادراتی و وارداتی و برحسب سطح فناوری، نوع مصرف کالاها (مصرفی، سرمایه‌ای، واسطه‌ای، سوخت و سایر) و انواع شاخص‌های مختلف
بانک اطلاعات مرکز تجارت جهانی (Trade Map)	داده‌های ماهیانه و سالیانه مربوط به کشورها با کمترین وقفه زمانی	در قالب فرمت‌های مختلف، از جمله فرمت اکسل (Excel) است که کار پردازش داده‌ها را برای اهداف مختلف آسان می‌کند. همچنین ارائه انواع نقشه‌ها و نمودارها برحسب کشورها براساس به‌روزترین داده‌ها از مزیت‌های این بانک اطلاعاتی است.	برحسب کدهای HS یا SITC. اطلاعات صادرات و واردات کشورها برحسب کدهای HS تا سطحی که از هر کشور در دسترس است (در برخی موارد تا ۱۲ رقم) قابل دریافت است.
بانک اطلاعات سازمان جهانی تجارت (WTO)	اطلاعات به صورت ماهیانه، فصلی و سالیانه	اطلاعات در قالب Excel و CVS و همچنین انواع نقشه‌ها در دسترس است.	کدهای HS، SITC و همچنین انواع طبقه‌بندی‌ها برحسب سطح فناوری کالاهای تجارت شده، نوع مصرف (مصرفی، سرمایه‌ای، واسطه‌ای، سوخت، مواد اولیه) و همچنین برحسب فعالیت (صنعتی، کشاورزی و...) تا سطح قابل قبولی از جزئیات در دسترس هستند.
ترکیه	اطلاعات برحسب سال و حتی ماه هم قابل دریافت هستند.	اطلاعات در قالب فایل Excel و CVS قابل دریافت است.	اطلاعات برحسب انواع کدهای HS، کدهای فعالیت ISIC و BEC و برحسب شرکای تجاری در دسترس هستند.

1. Harmonized Commodity Description & Coding System (HS)

2. International Standard Industrial Classification (ISIC)

نهاد بین‌المللی یا کشور	تواتر داده‌ها	نحوه انتشار آمارها	طبقه‌بندی آمارها
مالزی	اطلاعات به صورت ماهیانه و سالیانه ارائه می‌شوند.	اطلاعات در قالب فایل Excel قابل دریافت است.	آمارهای تجارت خارجی برحسب کدهای HS و کدهای SITC در دسترس است.
چین	آمارها به صورت سالیانه و با وقفه نسبتاً زیاد دوساله منتشر می‌شوند.	اطلاعات در قالب گزارش‌های نیم‌صفحه‌ای و یا HTML منتشر می‌شوند که در مقایسه با Excel در سطح پایین‌تری است.	آمارهای تجارت خارجی برحسب کدهای SITC و نیز کدهای HS قابل دسترس است.
ژاپن	آمارها به صورت ماهیانه و سالیانه با کمترین وقفه زمانی ارائه می‌شوند.	اطلاعات در قالب فایل Excel و CVS قابل دریافت است.	به غیر از طبقه‌بندی HS و طبقه‌بندی SITC، همچنین طبقه‌بندی براساس اینکه آیا کالاهای مذکور مصرفی (بادوام یا بی‌دوام) هستند، سرمایه‌ای هستند، یا مواد اولیه و واسطه‌ای نیز در سطحی جزئی ارائه می‌شود.
اتحادیه اروپا	آمارها به صورت ماهیانه و سالیانه ارائه می‌شوند.	اطلاعات در فرمت Excel یا CVS ارائه می‌شوند.	اطلاعات برحسب کدهای HS و نیز SITC و کدهای BEC ارائه می‌شوند.

مأخذ: استخراج براساس یافته‌های پژوهش.

۲. نگاهی به نظام آمارهای بازرگانی خارجی کشور

در این بخش از گزارش، نظام آمارهای بازرگانی خارجی ایران بررسی می‌شود. در حال حاضر، گمرک جمهوری اسلامی و سازمان توسعه تجارت مراجع اصلی تهیه و انتشار آمارهای بازرگانی خارجی در کشور هستند. البته بانک مرکزی، وزارت امور اقتصادی و مرکز آمار ایران نیز در تهیه و انتشار برخی از آمارهای بازرگانی خارجی، به‌ویژه آمارهای کلان فعال هستند.

۲-۱. مراجع تهیه و انتشار آمار بازرگانی خارجی کشور

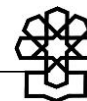
۲-۱-۱. گمرک جمهوری اسلامی ایران

گمرک جمهوری اسلامی ایران، اصلی‌ترین بخش از آمارهای بازرگانی خارجی را تهیه و منتشر می‌کند که در واقع آمارهای مربوط به تجارت کالایی است. در بخش آمار در درگاه اینترنتی رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران، سه دسته‌بندی کلی برای آمارها ارائه شده است:

الف) آمار سالیانه

ب) تعرفه

ج) انتشار برخط و آزاد اطلاعات.

الف) آمار سالیانه

در بخش آمار سالیانه، عملکرد تجارت کالایی کشور برحسب طبقه‌بندی‌های مختلف در دو بخش اصلی صادرات و واردات ارائه شده است. البته در کنار این دو بخش، بخشی تحت عنوان «تجارت چمدانی» نیز وجود دارد که آمار جمعی تجارت چمدانی کشور را ارائه می‌کند. در دسته‌بندی که برای دو بخش صادرات و واردات ارائه می‌شود، آمارهای تجارت کالایی در قالب فرمت Excel و برحسب پنج بخش «خودرو و قطعات»، «کشور»، «گمرک»، «گمرک - کشور - تعرفه - ماه» و «تعرفه» ارائه می‌شوند. از آنجاکه عملیات گمرکی براساس کدهای سیستم هماهنگ (HS) یا همان کدهای تعرفه است، لذا آمارها براساس کدهای تعرفه هشت رقمی ارائه می‌شوند. در بخش «خودرو و قطعات» آمار صادرات و واردات خودرو و قطعات به کشورهای مختلف برحسب وزن و ارزش ریالی و دلاری و برحسب کدهای هشت رقمی تعرفه ارائه می‌شود. همچنین در بخش «کشور» آمار کل صادرات و کل واردات برحسب مقاصد صادرات و مبادی واردات ارائه می‌شود. در بخش «گمرک» نیز آمار کل صادرات و واردات برحسب گمرک محل صادرات یا واردات طبقه‌بندی و ارائه شده است.

مفصل‌ترین آمار گمرک در بخش «گمرک - کشور - تعرفه - ماه» ارائه می‌شود که در آن آمار صادرات و واردات (برحسب ارزش (ریالی و دلاری) و وزن) برحسب کدهای تعرفه هشت رقمی و کشورهای مقصد صادرات و نیز مبادی واردات طی ماه‌های سال ارائه می‌شوند. این آمار، اطلاعاتی با ارزش و بسیار مفید برای تجزیه و تحلیل روند بازرگانی خارجی کالایی کشور محسوب می‌شوند.

ب) تعرفه

در بخش «تعرفه» نیز آمار ارزش ریالی و دلاری و وزن صادرات و واردات و برحسب کدهای تعرفه هشت رقمی (کدهای سیستم هماهنگ HS) ارائه می‌شود که ارزشمندترین بخش از آمار گمرکی است، چراکه بسیاری از آمارهای کلان بازرگانی خارجی را می‌توان با پردازش اطلاعات گمرکی از این آمار به دست آورد. نکته مثبت قابل ذکر این است که این طبقه‌بندی برای ارائه آمار از سال ۱۳۷۱ با طبقه‌بندی تقریباً یکسان در درگاه اینترنتی گمرک قابل دسترسی است و نشان می‌دهد گمرک جمهوری اسلامی ایران، سابقه خوبی در ارائه آمارهای مفصل بازرگانی خارجی کالایی دارد. اهمیت این آمارها این است که در واقع ماده اولیه تهیه شاخص‌های مختلف برای تجزیه و تحلیل روندهای بازرگانی خارجی کشور هستند.

با این حال، برخی از آمارهایی که در سال‌های قبل تهیه و منتشر می‌شده است، در حال حاضر ارائه نمی‌شوند، از جمله آمار مربوط به نحوه حمل کالای تجاری یا استان تولید کالا که تا سال ۱۳۹۱ در دسترس است، اما از سال ۱۳۹۲ به بعد گزارش نشده‌اند. همچنین آمار مربوط به ترانزیت، مناطق آزاد و تردد مسافری نیز تا سال ۱۳۹۱ ارائه شده‌اند، اما بعد از آن در دسترس نیستند. مثلاً در بخش حمل و نقل کالا، نحوه حمل کالای صادراتی و وارداتی ارائه شده است که در تجربیات بررسی شده کشورها در بخش قبلی نیز مشاهده

شد که چنین آمارهایی به‌طور معمول ارائه می‌شوند. همچنین آمار عملکرد مناطق آزاد که تا سال ۱۳۹۱ ارائه می‌شدند، برای سال‌های بعد در دسترس نیستند که می‌تواند حاوی اطلاعات مناسبی در این زمینه باشد.

ج) انتشار آزاد و برخط اطلاعات

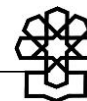
در بخش «انتشار آزاد و برخط اطلاعات»، آمارهای مقدماتی ماهیانه تجارت خارجی و نیز آمارهای روزانه ارائه می‌شوند. در بخش آمارهای روزانه، به این نکته اشاره شده است که «در راستای اجرای قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، اطلاعات تجارت خارجی به‌صورت روزانه در دسترس هموطنان قرار خواهد گرفت». در همین راستا سامانه گزارشات روزانه آمار تجارت خارجی در راستای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و راه‌اندازی پنجره واحد تجارت فرامرزی مطابق بند «ج» ماده (۳۸) «قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور» و نیز قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات راه‌اندازی شده است که به‌صورت روزانه اقدام به انتشار اطلاعات آمار مقدماتی تجارت خارجی نموده است. این گزارشات شامل ۲۰ قلم عمده کالا، کشور و گمرک است که به‌صورت روزانه ارائه می‌شوند. شایان ذکر است که آمارهای روزانه به‌صورت سرجمع و برحسب مقاصد صادراتی و مبادی وارداتی ارائه می‌شوند و در آنها نوع کالای مبادله شده ذکر نمی‌شود. اگرچه آمارهای مذکور با یک وقفه حدوداً ۱۱ ماهه در دسترس هستند،^۱ با این حال ارائه روزانه آمارهای تجارت خارجی در صورتی که بتواند تداوم داشته و بانک اطلاعات مستمری را پایه‌گذاری کند، برای مدیران بازرگانی، سیاست‌گذاران و کارآفرینان کشور بسیار ارزشمند خواهد بود، چراکه روند بازرگانی خارجی کشور را مشخص می‌کند.

در بخش دیگری سامانه «انتشار آزاد و برخط اطلاعات»، گزارش روزانه ترانزیت کالایی کشور از کشورهای مبادی آنها (البته با یک وقفه سه‌ماهه) ارائه شده است. همان‌طور که بیان شد، این آمار در بخش سالیانه از سال ۱۳۹۲ ارائه نمی‌شود، اما در بخش روزانه در دسترس است که این خود نشان می‌دهد عدم ارائه برخی از آمارها بیشتر تصمیماتی مدیریتی است تا فنی.

در بخش دیگری از سامانه «انتشار آزاد و برخط اطلاعات» آمارهای ماهیانه ارائه می‌شوند، اما وقفه ارائه این آمارها بسیار زیاد است.^۲ با این حال آمار ماهیانه ارائه شده با جزئیات مفید و برحسب کدهای هشت رقمی تعرفه و نیز اقلام عمده کالایی و شرکای تجاری مقصد صادراتی و مبدأ وارداتی هستند که اگر با وقفه کمتری ارائه شوند، می‌توانند در تصمیم‌سازی برای فعالان بازرگانی و سیاست‌گذاران در قوای مجریه و مقننه مفید باشند.

۱. از زمان تهیه این گزارش که اواخر اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ است، آخرین روزهایی که اطلاعات آنها در سایت گمرک در دسترس هستند شامل هفته دوم تیرماه ۱۳۹۸ هستند. البته حسب اطلاع، قبل از ورود به دوره جدید تحریم‌ها انتشار این آمارها از نظم مناسب و وقفه زمانی کوتاهی برخوردار بوده است، اما در زمان تحریم‌ها به‌دلیل ملاحظات مربوط به عدم دسترسی کشورهای تحریم‌کننده به اطلاعات جزئی تجارت خارجی کشور این وقفه به‌وجود آمده است.

۲. در زمان نگارش این گزارش یعنی اواخر اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹، آخرین آمار ماهیانه در دسترس در وب‌سایت گمرک مربوط به تیرماه ۱۳۹۸ است. البته آمارهای سرجمع صادرات و واردات با وقفه حداکثر یک‌ماهه در وب‌سایت گمرک در دسترس هستند، اما جزئیات بیشتر از آمارهای مذکور (به‌ویژه آمارهای مبتنی بر کدهای تعرفه هشت رقمی) با وقفه بیشتری (حدود ۱۴ ماه) ارائه شده است.

با بررسی مجموعه اطلاعات و آمارهای گمرک ایران و در مقایسه با نظام آمارهای تجارت خارجی در کشورهای منتخب، می‌توان به چند نقطه قوت و نیز نقاط ضعف در این خصوص اشاره کرد.

الف) نقاط قوت

۱. از جمله نقاط قوت نظام آماری گمرک می‌توان به انتشار مستمر آمارهای پایه‌ای تجارت کالایی توسط گمرک اشاره کرد. در واقع حداقل از سال ۱۳۷۱ اطلاعات مربوط به صادرات و واردات کالایی برحسب کدهای هشت رقمی تعرفه در دسترس است. این اطلاعات پایه، مبنای محاسبه انواع شاخص‌های تجاری است که برای تحلیل روندهای تجارت خارجی کشور مفید هستند.

۲. اطلاعات گمرکی برحسب سال و ماه در دسترس هستند. هرچند اطلاعات جزئی‌تر تجارت ماهیانه گمرک با وقفه‌ای چندین ماهه منتشر شده و اطلاعات روزانه تجارت نیز وقفه‌ای نزدیک به یک سال دارند، با این حال، نفس انتشار این اطلاعات توسط گمرک اقدامی مثبت است.

۳. ارائه اطلاعات در فرمت Excel نیز نقطه مثبت دیگری است که باید به آن اشاره کرد.

ب) نقاط ضعف

۱. اولین نقطه ضعف عبارت است از: عدم ارائه برخی از آمارهایی که در سال‌های قبل ارائه می‌شدند. اگرچه آمارهای پایه اعم از تجارت کالایی شامل کدهای تعرفه و کشورهای شریک تجارت به‌طور مستمر و بدون وقفه منتشر شده‌اند، اما همان‌طور که در این بخش اشاره شد، برخی از آمارهای مفیدی که در سال‌های قبل ارائه می‌شدند، از سال ۱۳۹۲ به بعد منتشر نشده‌اند. از جمله این آمارها عبارتند از: آمارهای مربوط به شیوه حمل کالای تجاری (که توسط بسیاری از کشورها منتشر می‌شوند)، آمار ترانزیت (که البته به‌صورت روزانه منتشر شده، اما در اطلاعات سالیانه گمرک از سال ۱۳۹۲ به بعد در دسترس نیست) و آمار مربوط به مناطق آزاد.

۲. از نقاط ضعف دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، عدم ارائه طبقه‌بندی‌های دیگر از آمار تجارت کالایی است. طبیعی است که گمرک به‌عنوان دستگاهی که با تجارت کالایی کشور سروکار دارد، آمارهای پایه تجاری را تهیه و منتشر کند، اما این آمارها تنها برحسب کدهای تعرفه مبتنی بر سیستم هماهنگ (HS) تا هشت رقم منتشر می‌شوند. همان‌طور که در بخش‌های قبل در خصوص تجربیات جهانی به آن اشاره شد، بسیاری از کشورها به غیر از ارائه آمارهای تجارت خارجی برحسب کدهای HS، سایر طبقه‌بندی‌های مفید مربوط به آمارهای تجاری از جمله طبقه‌بندی برحسب فعالیت‌های اقتصادی (شامل تجارت برحسب کدهای ISIC و به‌ویژه کدهای SITC) را نیز ارائه می‌کنند. این نوع طبقه‌بندی‌ها به‌ویژه برای تجزیه و تحلیل روند تجارت بخش‌های اقتصادی بسیار مفید هستند. البته گمرک در قالب گزارش‌های تحلیلی برای هر سال و نیز در قالب تحلیل مقدماتی برای اطلاعات تجاری ماهیانه با عنوان «چکیده آمار تجارت خارجی» طبقه‌بندی‌های کلانی از تجارت خارجی نیز ارائه می‌دهد که مهم‌ترین

آنها، تقسیم‌بندی صادرات گمرکی برحسب محصولات پتروشیمی، میعانات گازی و سایر کالاهاست. با این حال، این طبقه‌بندی بسیار کلی است و در بسیاری از موارد بین این طبقه‌بندی از صادرات غیرنفتی گمرکی با آماری که سایر نهادها از جمله بانک مرکزی ارائه می‌دهند اختلاف وجود دارد که این اختلاف آمار عمدتاً ناشی از طبقه‌بندی متفاوت آمارهای پایه تجارت برحسب بخش‌های اقتصادی است. از آنجایی که چنین آمارهایی از سوی گمرک برحسب طبقه‌بندی مناسب و استاندارد شبیه آنچه در تجربیات جهانی به آن اشاره شد، منتشر نمی‌شود، لذا فهم اینکه چه کالاهایی باید در زمره میعانات گازی و محصولات پتروشیمی قرار بگیرند و چه کالاهایی خارج از این طبقه‌بندی هستند، ممکن نیست.

۳. عدم انتشار سالنامه بازرگانی خارجی از سال ۱۳۹۲ به بعد.

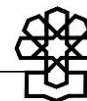
۴. گمرک به صورت شفاف روش طبقه‌بندی خود را برای محاسبه ارقام ذیل طبقه‌بندی HS منتشر نکرده است تا بتوان درباره اختلاف آن با آمار سایر نهادها اظهار نظر کرد.

۲-۱-۲. سازمان توسعه تجارت ایران

انتشار آمار و برخی از گزارش‌های آماری تجارت خارجی توسط دفتر برنامه‌ریزی، آمار و پژوهش‌های تجاری سازمان توسعه تجارت صورت می‌گیرد. در بخش آمارهای تجاری در درگاه اینترنتی این سازمان، گزارش‌های عملکرد سالیانه تجارت خارجی، صادرات خدمات و ثبت سفارش ارائه می‌شود. اولین نکته این است که گزارش‌های مذکور به صورت سالیانه در دسترس هستند و گزارش‌هایی با فواصل زمانی کمتر (فصلی یا ماهیانه) در دسترس نیستند.

در قالب گزارش‌های عملکرد سالیانه تجارت خارجی، علاوه بر ارائه آمار عملکرد بازرگانی خارجی مبتنی بر آمارهای ارائه شده توسط گمرک، برخی از شاخص‌های تحلیلی نیز ارائه می‌شود. به‌طور مشخص، صادرات غیرنفتی کالایی برحسب میعانات گازی، پتروشیمی، صنعت، فرش و صنایع دستی و معدن ارائه شده و می‌شود. همچنین ارقام عمده صادراتی و وارداتی برحسب کدهای تعرفه هشت رقمی و چهار رقمی و نیز فصل‌های کتاب تعرفه ارائه شده است. همچنین آمار صادرات و واردات برحسب ۲۰ شریک اول تجاری کشور نیز ارائه می‌شود. از جمله تقسیم‌بندی‌های مربوط به صادرات و واردات که توسط سازمان توسعه تجارت ارائه شده، تقسیم‌بندی واردات کالا برحسب مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای است که در گزارش‌های عملکرد سالیانه ارائه می‌شود.

یکی دیگر از آمارهایی که توسط این سازمان ارائه می‌شود، آمار صادرات خدمات است. اگرچه این آمار در سال‌های قبل به صورت ماهیانه ارائه می‌شده است، اما هم‌اکنون آخرین آمار در دسترس با بیش از ۹ ماه وقفه منتشر می‌شود. این گزارش‌ها طبقه‌بندی کلی صادرات خدمات را برحسب گردشگری، خدمات فنی و مهندسی و ترانزیت ارائه می‌کنند. اگرچه تقسیم‌بندی تجارت خدمات در سایر کشورها به صورت جزئی‌تر و برحسب صادرات و واردات ارائه می‌شود، اما این آمار تنها برحسب صادرات است و تقسیم‌بندی آن نیز کلی است.

در مجموع بررسی بخش آماری درگاه اینترنتی سازمان توسعه تجارت نشان می‌دهد که این سازمان آماری متفاوت از آنچه گمرک ارائه می‌کند، در دسترس قرار نمی‌دهد و تنها تفاوت آن با آمارهای گمرک، ارائه آمارهای مربوط به صادرات خدمات (و در عین حال، عدم ارائه آمارهای واردات خدمات) برحسب تقسیم‌بندی با چهار گروه عمده است.

اگرچه این سازمان تولید آمار تجاری را انجام نمی‌دهد (به غیر از آمار ثبت سفارش)، اما در معرفی و اهداف آن به مواردی اشاره کرده است که براساس آن می‌توان ارائه آمار و اطلاعات مرتبط با بازارهای هدف و عملکرد تجاری را جزئی از وظایف آن دانست. بر این اساس، در بخش «اهداف سازمان» در درگاه اینترنتی رسمی این سازمان (به آدرس www.tpo.ir) «اطلاع‌رسانی تجاری» یکی از اهداف این سازمان اعلام شده که به‌وضوح، ارائه اطلاعات دقیق و به‌نگام به مخاطبان این سازمان (کارآفرینان، تاجران، سیاستگذاران و جامعه علمی کشور) در خصوص وضعیت تجارت کشور، بازارهای هدف و مبادی وارداتی کشور شامل این هدف می‌شود.

درواقع، با توجه به عدم تولید آمار اولیه توسط این سازمان و استفاده از آمارهایی که توسط سایر نهادها (به‌طور مشخص گمرک) تولید می‌شود، انتظار بر این است که این سازمان لااقل آمارهای تحلیلی برحسب شاخص‌های مفید تجاری را براساس آمارهای اولیه تهیه و منتشر کند تا مورد استفاده مخاطبان آن (کارآفرینان، تاجران، سیاستگذاران و جامعه علمی کشور) قرار گیرد. به‌طور مشخص، ارائه آمارهای تجاری برحسب فعالیت (کدهای ISIC یا SITC)، ارائه آمارهای تجارت در زمینه محصولات با تکنولوژی بالا (های‌تک)، شاخص‌هایی اعم از تمرکز تجاری و اکمال تجاری و آمارهای دقیق تجارت برحسب شرکای تجاری می‌تواند در راستای هدف «اطلاع‌رسانی تجاری» این سازمان باشد.

در مجموع نقاط قوت و ضعف انتشار آمار بازرگانی خارجی توسط سازمان توسعه تجارت را می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

الف) نقاط قوت

۱. ارائه آمار تفکیکی صادرات خدمات
۲. انتشار آمار مربوط به واردات برحسب طبقه‌بندی مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای که توسط گمرک ارائه نمی‌شوند.

ب) نقاط ضعف

۱. انتشار آمارها در فرمت PDF
۲. عدم طراحی سامانه آماری که براساس آن آمارهای گذشته به‌صورت تاریخی در قالب یک فایل مشخص ارائه شود.
۳. وضعیت فعلی اطلاع‌رسانی تجاری این سازمان تناسب چندانی با هدف مصرح آن در قانون و وبگاه

اینترنتی سازمان مزبور ندارد. به‌عنوان مثال، در صورتی که یک فعال اقتصادی قصد داشته باشد وضعیت بازار صادراتی یک صنعت و بازارهای هدف آن را به‌صورت دقیق و به‌روز بررسی کند، باید به برخی از شاخص‌های تجاری دسترسی داشته باشد، از جمله وضعیت صادرات و واردات کشور در آن فعالیت اقتصادی (برحسب کدهای فعالیت اعم از ISIC، یا SITC یا هر کد فعالیت دیگری)، بازارهای هدف صادراتی، وضعیت واردات محصولات مربوط به آن صنعت و رقبای داخلی و خارجی آن. با این حال، چنین آماری توسط این سازمان ارائه نمی‌شود. علاوه بر این، آمارهای فعلی نیز با وقفه طولانی ارائه می‌شوند.

۴. عدم ارائه شاخص‌های تحلیلی تجارت نظیر تجارت در محصولات فناورانه، شاخص‌های تمرکز تجاری، اکمال تجاری و...

۳-۱-۲. بانک مرکزی

بانک مرکزی نیز مانند سایر بانک‌های مرکزی دنیا، در کنار انجام وظایف و امور معمول خود، اقدام به تهیه و انتشار آمارهای اقتصادی می‌کند. یکی از این آمارها مربوط به بخش تجارت خارجی است که توسط این بانک منتشر می‌شود.

در سامانه بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی، در ذیل «بخش خارجی» آمارهای تجارت خارجی در دو بخش «موازنه پرداخت‌ها» و «بازرگانی خارجی (گمرکی)» ارائه می‌شود. در بخش موازنه پرداخت‌ها، آمارها در دو استاندارد شماره ۴ و شماره ۵ ارائه می‌شوند که در آنها آمار کلی صادرات نفت و گاز، صادرات غیرنفتی و واردات ارائه می‌شود. این آمارها به‌صورت سالیانه در دسترس هستند و آمارهای فصلی یا ماهیانه از این شاخص‌ها در این سامانه در دسترس نیستند. در همین بخش، آمار مربوط به «تراز خدمات» نیز ارائه می‌شود که در آن صادرات و واردات خدمات برحسب یک تقسیم‌بندی نسبتاً مناسب ارائه شده است. این تقسیم‌بندی شامل کرایه حمل و بیمه، خدمات مسافری، مسافرت، درآمد (هزینه) سرمایه‌گذاری، سایر خدمات دولتی و سایر خدمات خصوصی است.

البته در استاندارد شماره ۵ تعاریف دقیق‌تر و جزئی‌تری از تجارت خدمات ارائه شده که عبارتند از: حمل‌ونقل، مسافرت، خدمات ساختمانی، خدمات بیمه، خدمات مالی، خدمات کامپیوتری و اطلاعاتی، مالکیت معنوی و حق امتیازها، سایر خدمات تجاری، خدمات شخصی، فرهنگی و تفریحی و خدمات دولتی. تمامی این آمارها به‌صورت سالیانه ارائه شده‌اند و اطلاعات فصلی یا ماهیانه‌ای از آنها در دسترس نیست.

در بخش بازرگانی خارجی گمرکی، آمارهای سالیانه در دو دسته کلی صادرات و واردات ارائه می‌شوند. در بخش صادرات، آمار ارزش صادرات برحسب طبقه‌بندی کشوری، قاره‌ای، گروه کشوری (شامل اتحادیه اروپا، کشورهای عضو اسکاپ، کشورهای عضو اوپک و...) و طبقه‌بندی خاص بانک مرکزی ارائه شده است. در طبقه‌بندی خاص بانک مرکزی ارزش صادرات برحسب ویژگی‌های بخشی کالا در چهار طبقه‌بندی کالاهای سنتی و کشاورزی (شامل صادرات کشاورزی و صنایع دستی)، کلوخه‌های کانی

و فلزی، کالاهای صنعتی و کالاهای طبقه‌بندی نشده با استفاده از آمارهای گمرکی HS و براساس دستورالعملی خاص تهیه و ارائه شده‌اند. توضیح بیشتری درخصوص تعریف آمارهای مذکور و کالاها و فعالیت‌هایی که شامل می‌شوند، به صورت عمومی منتشر نشده است، لذا نمی‌توان به صورت دقیق درباره محتوای آن اظهار نظر کرد. مثلاً مشخص نیست مرز بین صادرات کلوخه‌های کانی و فلزی از صادرات صنعتی کدام است و همچنین اینکه محصولات صادراتی کشاورزی در کدام بخش از محصولات فعالیت‌های نزدیک به آن در صنایع غذایی و تبدیلی جدا می‌شوند.

در بخش آمارهای واردات، علاوه بر تقسیم‌بندی واردات برحسب کشور، گروه کشوری و قاره، دو طبقه‌بندی دیگر از واردات نیز ارائه می‌شوند که شامل واردات برحسب نوع مصرف و واردات برحسب طبقه‌بندی بین‌المللی کالا (SITC) است. در بخش واردات برحسب نوع مصرف، ارزش واردات گمرکی کشور برحسب جایگاه آنها در زنجیره تولید و مصرف درج شده است. این طبقه‌بندی کالاها را به چهار دسته واردات کالاهای مصرفی، مواد اولیه و واسطه‌ای، سرمایه‌ای و کالاهای طبقه‌بندی نشده تقسیم‌بندی کرده است که مشابه تقسیم‌بندی واردات است که سازمان توسعه تجارت نیز ارائه می‌دهد.

در بخش واردات برحسب طبقه‌بندی بین‌المللی کالا، ارزش واردات گمرکی کشور براساس طبقه‌بندی بین‌المللی کالا SITC ارائه شده است. این طبقه‌بندی از ۱۰ بخش زیر تشکیل شده است:

۱. مواد غذایی و حیوانات زنده،
۲. مواد آشامیدنی و دخانیات،
۳. مواد خام غیرخوراکی بجز سوخت‌ها،
۴. مواد معدنی، سوخت، مواد روغنی و مواد مربوط به آن،
۵. روغن‌های حیوانی و نباتی، چربی و موم،
۶. مواد شیمیایی و مواد وابسته به آن که در هیچ جایی تصریح نشده است.
۷. کالاهای ساخته شده که به طور عمده به وسیله مواد طبقه‌بندی شده است.
۸. ماشین‌آلات و تجهیزات حمل‌ونقل،
۹. کالاهای متفرقه تولید شده،
۱۰. کالاهایی که براساس نوع مصرف طبقه‌بندی نشده‌اند.

البته آمارهای جزئی‌تری نیز در ذیل این طبقه‌بندی واردات ارائه می‌شوند که سطح مناسبی از جزئیات در واردات کالا را شامل می‌شود. متأسفانه در بخش صادرات این طبقه‌بندی در بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی ارائه نشده است و لذا نمی‌توان مثلاً برای تحلیل وضعیت یک صنعت خاص از نظر درجه رقابت و حضور محصولات خارجی و صادرات آن با سیستم آماری فعلی اظهار نظر کرد، چراکه آمار SITC متناظر برای صادرات این فعالیت‌ها ارائه نشده است. با این حال، آمارهای صادرات برحسب طبقه‌بندی SITC در گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ارائه می‌شوند، به طور مثال، در آخرین ترازنامه بانک مرکزی که

مربوط به سال ۱۳۹۶ است، آمار صادرات برحسب طبقه‌بندی SITC در جدول ۶۸ صفحه ۲۲۲ ارائه شده است. با توجه به انتشار با وقفه طولانی گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی، انتشار آمارهای مذکور صرفاً در این نشریه کمکی به تحلیل یک صنعت خاص نمی‌کند، حال آنکه بانک مرکزی امکان انتشار آن را با وقفه کمتر در قالب بانک اطلاعات سری زمانی خود دارد.

البته بانک مرکزی به غیر از این آمارها، شاخص‌های قیمت مرتبط با صادرات را نیز منتشر می‌کند که برای تحلیل روند قیمتی محصولات صادراتی کاربرد دارد. در گذشته بانک مرکزی در ذیل شاخص بهای عمده‌فروشی کالاها، شاخص بهای کالاهای وارداتی، صادراتی و شاخص بهای کالاهای تولید و مصرف شده در داخل را نیز ارائه می‌کرد، اما از سال ۱۳۸۶ به بعد این آمار در دسترس نیست.^۱ به جای آن، آمار شاخص بهای کالای صادراتی در دسترس است. براساس توضیحاتی که از بانک مرکزی دریافت شد، پوشش شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال پایه ۱۳۹۵ شامل ۱۵ گروه اصلی (قسمت) از ۲۱ قسمت و ۵۰ گروه فرعی (فصل) از ۹۸ گروه فرعی در طبقه‌بندی HS را پوشش می‌دهد. اگرچه این پوشش از ۱۲۶ قلم در سال پایه ۱۳۹۰ به ۱۸۳ قلم کالای صادراتی در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است، اما به هر حال پوشش آن کامل نیست. در مجموع نقاط قوت و ضعف درخصوص نظام آماری بانک مرکزی در زمینه بازرگانی خارجی به شرح ذیل است:

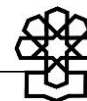
الف) نقاط قوت

۱. ارائه طبقه‌بندی‌ها و شاخص‌های مفید مبتنی بر آمار خام تجارت خارجی (آمارهای HS که توسط گمرک تهیه می‌شوند) به صورت سالیانه و در فرمت Excel.
۲. ارائه طبقه‌بندی‌های جزئی و مفید از واردات،
۳. ارائه آمارهای جزئی تجارت خدمات.

ب) نقاط ضعف

۱. عدم تطابق آمارهای صادرات و واردات با یکدیگر (یعنی طبقه‌بندی آمارهای صادرات (در بخش بانک اطلاعات سری زمانی) کلی است، اما آمار واردات برحسب طبقه‌بندی SITC و جزئی ارائه شده است)،
۲. عدم ارائه شاخص قیمت کالاهای وارداتی،
۳. عدم ارائه آمارهای ماهیانه یا حداقل فصلی مربوط به تجارت خارجی.

۱. البته در مکاتباتی که بانک مرکزی با مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی درخصوص اعلام نظر درباره محتوای گزارش حاضر داشته است، اعلام شده که براساس مطالعاتی که در مراجع بین‌المللی و نیز بانک مرکزی انجام شده است، تهیه شاخص قیمت تولیدکننده نسبت به شاخص قیمت عمده‌فروشی کالاها ارجحیت دارد. بر همین اساس بانک مرکزی از سال ۱۳۸۷ تهیه و انتشار شاخص قیمت عمده‌فروشی کالاها را متوقف کرده که شاخص قیمت کالاهای صادراتی و وارداتی نیز در زیرمجموعه این شاخص منتشر می‌شدند. اما نکته اینجاست که بعد از آن سال شاخص قیمت کالاهای صادراتی همچنان تهیه و منتشر می‌شود، اما بانک مرکزی اقدامی در جهت تهیه شاخص بهای کالاهای وارداتی نکرده است که اهمیت آن کمتر از شاخص بهای کالاهای صادراتی نیست. لذا بانک مرکزی باید از سال ۱۳۸۷ و متوقف کردن تهیه شاخص بهای عمده‌فروشی کالاها، تهیه شاخص بهای کالاهای وارداتی را در دستور کار خود قرار می‌داد، اما متأسفانه این اقدام صورت نگرفته است.

۴-۱-۲. مرکز آمار ایران

مرکز آمار ایران نهادی تخصصی است که وظیفه اصلی آن تهیه و انتشار آمار است. بر این اساس، این نهاد نیز برخی از آمارهای مربوط به بازرگانی خارجی کشور را منتشر می‌کند. در درگاه اینترنتی این مرکز در بخش «داده‌ها و اطلاعات آماری»، در گروه «بازرگانی و کسب‌وکار» و در بخش «صادرات و واردات» می‌توان جداول مختلفی را که آمارهای صادرات و واردات را ارائه می‌کنند، مشاهده کرد. نکته مثبت این آمارها این است که همگی در فرمت مناسب Excel ارائه شده‌اند که کار و پردازش آمارها را بسیار تسهیل می‌کند.

مرکز آمار ایران با استفاده از آمارهای اولیه گمرک، طبقه‌بندی‌های مناسبی از آمارهای بازرگانی خارجی ارائه کرده است. از جمله اینکه آمارهای صادرات و واردات به صورت فصلی برحسب ارزش ریالی و دلاری برحسب طبقه‌بندی ISIC تا چهار رقم، کدهای CBEC و کدهای چهار رقمی CPC^۱ ارائه شده است که در سایر نهادهای منتشرکننده آمار بازرگانی در دسترس نیستند. همچنین آمارهای صادرات و واردات برحسب مصرفی، سرمایه‌ای و واسطه‌ای به صورت جزئی و برحسب کدهای HS دو رقمی نیز ارائه شده است که این نیز مختص مرکز آمار ایران است و در سایر نهادهای منتشرکننده آمار بازرگانی خارجی قابل دسترس نیست. آمارهای مذکور در بخش سری زمانی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ را به صورت فصلی پوشش می‌دهند. البته در همین قسمت آمارهای بازرگانی خارجی برحسب کدهای ISIC تا چهار رقم و برحسب «ریال» نیز ارائه شده است که مربوط به سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ و به صورت فصلی می‌شود. این آمارها براساس آمارهای سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور تهیه شده است، اما از سال ۱۳۹۲ به بعد این آمارها ارائه نشده‌اند.^۲

نکته مثبت این آمارها این است که برحسب طبقه‌بندی‌های مختلف ارائه شده‌اند و همچنین آمارها برحسب داده‌های فصلی و سالیانه هر دو قابل دسترس هستند. اما با وجود این، نقاط ضعفی نیز در این زمینه وجود دارد. مهم‌ترین نقطه ضعف در این زمینه عدم انسجام آمارها به‌ویژه به صورت سری زمانی است. به‌عنوان مثال، تا سال ۱۳۹۲ آمارهای بازرگانی خارجی برحسب طبقه‌بندی ISIC تا چهار رقم براساس سالنامه آمار بازرگانی خارجی کشور تهیه شده است و بعد از آن در دسترس نیست. به‌جای آن، مرکز آمار ایران آمارهای بازرگانی خارجی را برحسب طبقه‌بندی‌های مختلف، از جمله ISIC چهار رقمی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ ارائه کرده است. مشخص نیست آیا این آمار را می‌توان در کنار هم استفاده کرد یا خیر. با توجه به در دسترس بودن آمارهای خام گمرک حداقل از سال ۱۳۷۰ به بعد، به نظر می‌رسد که مرکز آمار ایران تخصص و توانایی ارائه سری‌های زمانی منسجم بازرگانی خارجی برحسب طبقه‌بندی‌های مناسب بین‌المللی از جمله ISIC یا ISIC دارد.

1. Cerebral Performance Categories (CPC).

۲. این سالنامه توسط گمرک تهیه و منتشر می‌شد که به نظر می‌رسد از سال ۱۳۹۲ به بعد تهیه نشده است.

علاوه بر این، نقطه ضعف دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، ارائه برخی از آمارهای بازرگانی خارجی صرفاً برحسب ریال (و نه ارزش دلاری آن) است. به‌ویژه آمارهایی که برحسب طبقه‌بندی ISIC و تا سال ۱۳۹۲ ارائه شده‌اند، تنها ارزش ریالی تجارت را ارائه می‌کنند که برای تحلیل روند تجارت کافی نیست و نیاز به ارائه آمارها برحسب ارزش دلاری آن نیز برای آن سال‌ها وجود دارد. در مجموع با توجه به رسالت مرکز آمار ایران و نیز وجود نیروی متخصص و با تجربه که توان علمی و فنی لازم را در این زمینه دارا هستند، لازم است این مرکز در زمینه افزایش هماهنگی و انسجام آمارها و کیفیت آنها اقدامات بیشتری انجام دهد.

در مجموع، نقاط قوت و ضعف انتشار آمار بازرگانی خارجی توسط مرکز آمار ایران را می‌توان به شرح

ذیل برشمرد:

الف) نقاط قوت

۱. انتشار آمارهای صادرات و واردات به‌صورت فصلی برحسب ارزش ریالی و دلاری برحسب طبقه‌بندی ISIC تا چهار رقم، کدهای CBEC و کدهای چهار رقمی CPC
۲. ارائه آمارهای صادرات و واردات برحسب مصرفی، سرمایه‌ای و واسطه‌ای به‌صورت جزئی و برحسب کدهای HS دو رقمی

ب) نقاط ضعف

۱. عدم انسجام آمارها به‌ویژه به‌صورت سری زمانی
۲. ارائه برخی از آمارهای بازرگانی خارجی صرفاً برحسب ریال (و نه ارزش دلاری آنها)

۵-۱-۲. وزارت امور اقتصادی و دارایی

علاوه بر بانک مرکزی و مرکز آمار ایران، معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی نیز اقدام به انتشار آمارهای تجارت خارجی می‌کند. به‌طور مشخص، دفتر مطالعات بازارهای مالی و بازرگانی، آمارهای تجارت خارجی کشور را در قالب طبقه‌بندی‌های مختلف ارائه می‌کند.

به‌طور مشخص این طبقه‌بندی‌ها عبارتند از: طبقه‌بندی استاندارد صنعتی (ISIC)، طبقه‌بندی محوری محصولات (CPC)، طبقه‌بندی استاندارد تجارت بین‌المللی (SITC)، طبقه‌بندی رده‌های عمده اقتصادی (BEC)، طبقه‌بندی کلاس اساسی کالاها (مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای) (SNA) و طبقه‌بندی سطح تکنولوژی (LALL).

با توجه به ضعف سایر دستگاه‌های منتشرکننده آمارهای تجاری از لحاظ عدم ارائه طبقه‌بندی‌های متنوع آمارهای تجاری که برای تحلیل و فهم روند ترکیب تجارت خارجی کشور مفید هستند، این بانک اطلاعاتی در سطحی بالاتر قرار داشته و از این نظر اقدامی قابل قبول و مثبت است.^۱

1. <http://pooli.mefa.ir/portal/home/default.aspx?categoryid=7ba83f3e-866d-4c8f-a12e-4aa51d4021cb&rnd=26329.95969960654>

بررسی بخش مربوط به کدهای ISIC این بانک اطلاعاتی نشان می‌دهد که اطلاعات به صورت سالیانه (از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶) و ماهیانه (از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۷) و در فرمت Excel ارائه می‌شود. نکته مثبت انتشار آمار توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی این است که این آمارها تا سطح چهار رقمی در دسترس هستند. همچنین در بخش مربوط به کدهای SITC نیز اطلاعات برحسب ماهیانه و سالیانه و تا کدهای سه رقمی و در قالب Excel ارائه می‌شوند. در سایر طبقه‌بندی‌ها نیز اطلاعات در دو تواتر ماهیانه (از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۷) و سالیانه (از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶) و در قالب نرم‌افزار Excel ارائه می‌شوند.

علاوه بر اینها، در وبسایت این دفتر، «نرم‌افزار سیستم مبدل طبقه‌بندی‌های تجاری»^۱ نیز ارائه شده که به منظور طبقه‌بندی آمارهای تجارت خارجی کشور و به طور اختصاصی توسط معاونت اقتصادی طراحی شده است که اقدامی ارزشمند و مناسب ارزیابی می‌شود.

با وجود این نکات مثبت و اینکه نسبت به سایر نهادهای داخلی منتشرکننده آمارهای تجاری، این دفتر اقدامی شایسته و مناسب انجام داده است، اما هنوز نقاط ضعف مشترکی با سایر نهادهای منتشرکننده آمارهای تجاری کشور دارد. اولین نقطه ضعف این است که آمارها به روز نیستند. به طور مشخص، آمارهای سالیانه تا ۱۳۹۶ را پوشش می‌دهند و آمارهای ماهیانه تنها از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۷ را در برمی‌گیرند که برای تجزیه و تحلیل وضعیت موجود بازارهای تجاری چندان به روز نیست.

نقطه ضعف دوم برای این بانک اطلاعات، عدم ارائه آمارها در قالب یک داشبورد اطلاعاتی است. به طور مشخص برخلاف آنچه در تجربیات جهانی قابل مشاهده است، آمارها به صورت یک داشبورد مناسب اطلاعاتی در اختیار متقاضی قرار نگرفته‌اند که بتواند تواتر داده‌ها، طول دوره زمانی داده‌ها، بخش‌های مورد نظر از داده‌ها و سایر جزئیات را انتخاب کند، بلکه هر متقاضی اگر با بخشی از اطلاعات سر و کار داشته باشد، مجبور است تمامی اطلاعات مربوطه را دانلود کرده و سپس اطلاعات مربوط به بخش مورد نظر خود را جدا کند.

در مجموع نقاط قوت و ضعف وزارت امور اقتصادی و دارایی را در انتشار آمار بازرگانی خارجی می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

الف) نقاط قوت

۱. ارائه آمارها تا سطح چهار رقمی و همچنین در بخش مربوط به کدهای SITC نیز اطلاعات برحسب ماهیانه و سالیانه و تا کدهای سه رقمی

۲. ارائه آمار در قالب فرمت Excel

۳. ایجاد امکان طبقه‌بندی آمارهای تجارت خارجی کشور با راه‌اندازی نرم‌افزار سیستم مبدل طبقه‌بندی‌های تجاری

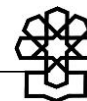
ب) نقاط ضعف

۱. به‌روز نبودن آمار

۲. عدم ارائه آمارها در قالب یک داشبورد اطلاعاتی

جدول ۲. مقایسه مراجع ارائه‌دهنده آمارهای بازرگانی خارجی کشور

شرح	نقاط قوت	نقاط ضعف
گمرک	<p>- انتشار مستمر آمارهای پایه‌ای تجارت کالایی از سال ۱۳۷۱ برحسب کدهای هشت رقمی HS</p> <p>- اطلاعات گمرکی برحسب سال و ماه در دسترس هستند، هر چند در سال‌های اخیر این امر استمرار نداشته است.</p> <p>- ارائه اطلاعات در قالب EXCEL</p>	<p>- عدم ارائه برخی از آمارهایی که در سال‌های قبل ارائه می‌شدند.</p> <p>- عدم ارائه آمارهای تجارت برحسب طبقه‌بندی‌های دیگر، غیر از HS</p> <p>- عدم انتشار سالنامه آمار بازرگانی از سال ۱۳۹۲ به بعد</p> <p>- گمرک به‌صورت شفاف روش طبقه‌بندی خود را برای محاسبه اقلام ذیل طبقه‌بندی HS منتشر نکرده است تا بتوان درباره اختلاف آن با آمار سایر نهادها اظهار نظر نمود.</p>
سازمان توسعه تجارت	<p>- ارائه آمار تفکیکی صادرات خدمات</p> <p>- انتشار آمار مربوط به واردات برحسب طبقه‌بندی مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای که توسط گمرک ارائه نمی‌شوند.</p>	<p>- انتشار آمارها در فرمت PDF</p> <p>- عدم ارائه آمارهای تجارت در قالب یک سامانه منسجم</p> <p>- وضعیت فعلی اطلاع‌رسانی تجاری این سازمان تناسب چندانی با هدف مصرح آن در قانون و وبگاه اینترنتی سازمان مزبور ندارد.</p> <p>- عدم ارائه شاخص‌های تحلیلی تجارت نظیر تجارت در محصولات فناورانه، شاخص‌های تمرکز تجاری، اکمال تجاری</p>
بانک مرکزی	<p>- ارائه طبقه‌بندی‌ها و شاخص‌های مفید مبتنی بر آمار خام تجارت خارجی (آمارهای HS که توسط گمرک تهیه می‌شوند) به‌صورت سالیانه و در فرمت Excel</p> <p>- ارائه طبقه‌بندی‌های جزئی و مفید از واردات، ارائه آمارهای جزئی تجارت خدمات</p>	<p>- عدم تطابق آمارهای صادرات و واردات با یکدیگر (یعنی طبقه‌بندی آمارهای صادرات)</p> <p>- عدم ارائه شاخص قیمت کالاهای وارداتی</p> <p>- عدم ارائه آمارهای ماهیانه یا حداقل فصلی مربوط به تجارت خارجی</p>
مرکز آمار ایران	<p>- انتشار آمارهای صادرات و واردات به‌صورت فصلی برحسب ارزش ریالی و دلاری برحسب طبقه‌بندی ISIC تا چهار رقم، کدهای CBEC و کدهای چهار رقمی CPC</p> <p>- ارائه آمارهای صادرات و واردات برحسب مصرفی، سرمایه‌ای و واسطه‌ای به‌صورت جزئی و برحسب کدهای HS دو رقمی</p>	<p>- عدم انسجام آمارها به‌ویژه به‌صورت سری زمانی</p> <p>- ارائه برخی از آمارهای بازرگانی خارجی صرفاً برحسب ریال (و نه ارزش دلاری آنها)</p>

نقاط ضعف	نقاط قوت	شرح
- به روز نبودن آمار - عدم ارائه آمارها در قالب یک داشبورد اطلاعاتی	- ارائه آمارها تا سطح چهار رقمی و همچنین در بخش مربوط به کدهای SITC نیز اطلاعات برحسب ماهیانه و سالیانه و تا کدهای سه رقمی - ارائه آمار در قالب فرمت Excel - ایجاد امکان طبقه‌بندی آمارهای تجارت خارجی کشور با راه‌اندازی نرم‌افزار سیستم مبدل طبقه‌بندی‌های تجاری	وزارت امور اقتصادی و دارایی

۳. مقایسه نظام آمار بازرگانی ایران و کشورهای منتخب

با بررسی نظام آماری نهادهای بین‌المللی و نیز چند کشور منتخب در زمینه آمارهای بازرگانی خارجی و مقایسه آنها با ساختار نظام آماری بازرگانی خارجی در ایران می‌توان به نکات مهمی دست یافت.

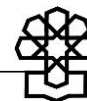
۱. اولین نکته این است که مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین شکل ارائه آمارهای تجارت خارجی، برحسب طبقه‌بندی کدهای سیستم هماهنگ (HS) است که توسط همه کشورهای مورد بررسی و نیز سازمان‌های بین‌المللی که آمارهای تجارت خارجی کشورها را منتشر می‌کنند، ارائه می‌شود. خوشبختانه گمرک جمهوری اسلامی ایران سابقه مناسبی از ارائه آمارهای تجارت برحسب کدهای HS از سال ۱۳۷۱ به بعد دارد و از این نظر می‌توان گفت که آمارهای خام و پایه‌ای تجارت خارجی در ایران نیز با سطح جزئیات تا هشت رقم ارائه می‌شود.

۲. از جمله تفاوت‌هایی که در نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران و کشورهای منتخب دیده می‌شود، ارائه طبقه‌بندی‌های مختلف از آمارهای خام تجارت از جمله طبقه‌بندی برحسب فعالیت (به‌ویژه طبقه‌بندی برحسب کدهای ISIC یا SITC) و نیز شاخص‌های مختلف تجاری است. متأسفانه در ایران در این زمینه یک اغتشاش و ناهماهنگی وجود دارد. با وجود اینکه گمرک جمهوری اسلامی سابقه مناسبی از ارائه آمارهای خام تجارت برحسب کدهای HS دارد، اما طبقه‌بندی دیگری از این آمارها ارائه نمی‌دهد. هرچند در گذشته در قالب سالنامه آمار بازرگانی خارجی طبقه‌بندی آمارهای مذکور برحسب کدهای فعالیت ISIC ارائه می‌شد، اما از سال ۱۳۹۲ به بعد چنین آماری توسط گمرک منتشر نمی‌شود که این یک نقطه ضعف محسوب می‌شود. البته بانک مرکزی و مرکز آمار ایران نیز با استفاده از آمارهای خام تجارت گمرکی اقدام به ارائه طبقه‌بندی‌های آمار تجارت خارجی برحسب کدهای فعالیت کرده‌اند، اما متأسفانه انسجام کافی و سازگاری مناسب در آمارهای مذکور دیده نمی‌شود. مثلاً، بانک مرکزی اگرچه آمار واردات را برحسب کدهای SITC ارائه می‌کند، اما آمار متناظر آن برای صادرات را ارائه نکرده است. از سوی دیگر، مرکز آمار ایران آمارهای تجارت برحسب فعالیت را در قالب کدهای ISIC ارائه می‌دهد، اما متأسفانه این آمارها در

دو دسته از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ و از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ به صورت جداگانه ارائه می‌شوند که مشخص نیست چقدر با یکدیگر قابل مقایسه هستند و آیا سازگاری مناسبی برای آنها وجود دارد یا خیر. همچنین وزارت امور اقتصادی و دارایی نیز اطلاعات مربوط به کدهای فعالیت (ISIC) یا طبقه‌بندی SITC را ارائه می‌کند، اما این اطلاعات وقفه زمانی قابل توجهی دارد.

۳. نکته مهم دیگر، ارائه تعاریف و محتوای آمارهای تجارت خارجی است. در خصوص هر نوع آماری که توسط نهادهای بین‌المللی مورد بررسی و نیز اکثر کشورهای منتخب ارائه می‌شود، تعریف مشخصی از محتوای آمار مذکور بیان می‌شود تا مشخص شود دامنه شمول آمار مذکور چیست. متأسفانه در ایران در این زمینه ضعف وجود دارد و در بسیاری از موارد مشخص نیست محتوای آمار ارائه شده با آمارهای مشابه آن چه تفاوت‌ها یا شباهتهایی دارد. مثلاً، در بخش آمارهای تجاری بانک مرکزی، طبقه‌بندی‌های مختلفی از آمار صادرات ارائه شده است، اما دامنه شمول آن به صورت دقیق مشخص نشده، لذا مرز آمارها با یکدیگر روشن نشده است (هرچند برای نهاد منتشرکننده آمار مشخص است، اما متقاضی و مصرف‌کننده آمار هیچ نوع اطلاع رسمی درباره جزئیات تشکیل‌دهنده این آمارها ندارد). این وضعیت در خصوص آمارهای مرکز آمار نیز مشخص است و در بسیاری از موارد تعریف و دامنه شمول آمار به صورت رسمی ارائه نشده است.

۴. از موارد مهم تفاوت بین نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران و کشورهای منتخب، فرمت ارائه آمارهاست. دیدیم که در کشورهای منتخب و نهادهای بین‌المللی، آمارها اکثراً در قالب‌های Excel یا CVS ارائه می‌شوند که برای تجزیه و تحلیل بسیار مناسب هستند. همچنین بانک‌های اطلاعاتی مذکور برای دسترسی محققان و متقاضیان آمار فرمت مناسبی دارند. متأسفانه در این زمینه در ایران ضعف‌های جدی وجود دارد. همان‌طور که دیدیم، سازمان توسعه تجارت هنوز آمارهای خود را در قالب «گزارشات عملکرد» ارائه می‌کند که در قالب فرمت PDF هستند. همچنین، اگرچه آمارهای گمرک از سال ۱۳۷۱ در قالب فرمت Excel در دسترس هستند، اما برای هر سال مجموعه همه کدهای HS در یک فایل ارائه شده و هیچ‌گونه فرمت بانک یا داشبورد اطلاعاتی برای آن طراحی نشده است. در خصوص مرکز آمار ایران نیز وضعیت مشابهی وجود دارد. تنها تفاوت در این زمینه بانک مرکزی است که آمارها را در قالب بانک اطلاعات سری زمانی و به صورت مناسبی با گزینه‌های مختلف ارائه می‌کند. در واقع ارائه آمارها در قالب یک داشبورد با انعطاف‌پذیری کافی در زمینه بعد زمان، نوع متغیر، کدهای مختلف ضروری است. در این زمینه تنها بانک مرکزی است که در قالب بانک اطلاعات سری زمانی آمارها را به صورتی مناسب ارائه می‌دهد و بعد از آن گمرک در قالب سامانه «انتشار آزاد و برخط اطلاعات» آمارهای ماهیانه و روزانه را ارائه می‌دهد. به غیر از این دو، آمارهای سالیانه گمرک، سازمان توسعه تجارت و مرکز آمار ایران هیچ‌یک در قالب یک سامانه و داشبورد مناسب اطلاعاتی ارائه نمی‌شوند.

۵. از دیگر نقاط ضعف نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، وقفه قابل توجه ارائه آمارهاست. این موضوع به خصوص درباره آمارهای ماهیانه قابل توجه است. اگر یکی از اهداف ارائه آمارهای بازرگانی خارجی، اطلاع‌رسانی به مخاطبان است (همانند آنچه در وبسایت رسمی سازمان توسعه تجارت ایران به‌عنوان یکی از اهداف این سازمان ذکر شده است)، لذا این آمارها باید در زمان مناسب و با وقفه زمانی کمتر ارائه شوند تا برای تصمیم‌سازی (چه تصمیم‌سازی تجار و چه تصمیم‌سازی سیاستگذاران) مفید باشند.

۶. درنهایت از نقاط ضعف نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، عدم استمرار در تهیه و انتشار برخی از آمارهای مفید است. مثلاً درخصوص گمرک دیدیم که علی‌رغم انتشار آمار روزانه ترانزیت کالا، آمار سالیانه آن از سال ۱۳۹۲ به بعد ارائه نشده است. مورد مشابه دیگر در این زمینه، عدم ارائه آمارهای مربوط به مناطق آزاد از سوی گمرک از سال ۱۳۹۲ به بعد است. همچنین سالنامه آمار بازرگانی خارجی نیز از آن سال به بعد منتشر نشده است. به نظر می‌رسد که بیش از اینکه این نوع تصمیمات ناشی از مشکلات فنی باشد، ناشی از تصمیمات مدیریتی است. مشابه این امر در عدم انتشار آمار شاخص قیمت کالاهای وارداتی توسط بانک مرکزی از سال ۱۳۸۶ به بعد است که مشخص نیست چرا مجدداً تهیه و منتشر نمی‌شود، علی‌رغم اینکه شاخص قیمتی کالای صادراتی منتشر می‌شود.

جدول ۳. مقایسه نظام آمار بازرگانی ایران و کشورهای منتخب

توضیحات	شاخص
آمارهای تجارت برحسب کدهای HS توسط گمرک تهیه و منتشر می‌شود.	ارائه آمارهای پایه‌ای تجارت خارجی
این آمارها توسط نهادهای مختلف ارائه می‌شوند، اما نحوه ارائه و سازگاری و قابلیت مقایسه آنها با هم مناسب نیست. درحقیقت در این زمینه یک نوع اغتشاش و ناهماهنگی وجود دارد.	ارائه طبقه‌بندی‌های مختلف از آمارهای خام تجارت
در این زمینه ضعف اساسی وجود دارد. تعاریف رسمی و مشخصی از نحوه محاسبه و دامنه شمول آمارها ارائه نمی‌شود، به طوری که در بسیاری از موارد مشخص نیست محتوای آمار ارائه شده با آمارهای مشابه آن چه تفاوت‌ها یا شباهت‌هایی دارد.	ارائه تعاریف و محتوای آمارها توسط نهاد منتشرکننده
تنها بانک مرکزی است که در قالب بانک اطلاعات سری زمانی آمارها را به صورتی مناسب ارائه می‌دهد و بعد از آن گمرک در قالب سامانه «انتشار آزاد و برخط اطلاعات» آمارهای ماهیانه و روزانه را ارائه می‌دهد. به غیر از این دو، آمارهای سالیانه گمرک، سازمان توسعه تجارت و مرکز آمار ایران هیچ‌یک در قالب یک سامانه و داشبورد مناسب اطلاعاتی ارائه نمی‌شوند.	قالب ارائه آمارها
وقفه قابل توجهی در ارائه آمارها وجود دارد. این امر میزان مفید بودن آمارها برای تحلیل‌های کسب‌وکار که شرکت‌ها و تجار به آن نیاز دارند را بسیار کاهش داده است.	به‌روز بودن آمارها
برخی از آمارهای مفیدی که قبلاً تهیه و منتشر می‌شدند، بعد از مدتی متوقف می‌شوند و در تهیه و انتشار آنها استمرار کافی وجود نداشته است.	استمرار در تهیه و انتشار آمارها

۴. اختلافات و خطاهای آماری

یکی از موضوعات بسیار مهم در زمینه آمار، وجود اختلاف در اعداد و ارقام منتشر شده بین نهادهاست. این اختلافات می‌تواند ناشی از روش‌های مختلف تهیه آمار یا تعریف آمار باشد. نکته مهم دیگر، خطاهای آماری است که به هر حال در مورد هر نوع از آمارگیری باید نقشی برای آن در نظر گرفت. در این بخش این دو موضوع با تمرکز بر آمارهای بازرگانی خارجی بررسی و تحلیل می‌شوند.

۴-۱. اختلافات آماری

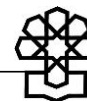
اختلافات آماری می‌تواند ناشی از تفاوت در نمونه مورد بررسی، تفاوت در روش‌ها یا تفاوت در تعاریف باشد. از آنجاکه آمارهای خام تجارت کالایی همگی از طریق گمرک تهیه می‌شوند، لذا داده‌های خام یکسانی در اختیار گمرک یا سایر نهادهای آماری است که قصد دارند طبقه‌بندی‌های مختلفی از آمارها را ارائه کنند. از این‌رو، اختلافات آماری عمدتاً ناشی از روش‌ها یا تعاریف متفاوت است.

یکی از مصادیق اختلافات آماری، مربوط به طبقه‌بندی صادرات غیرنفتی است که توسط گمرک و بانک مرکزی ارائه می‌شود. در طبقه‌بندی که بانک مرکزی ارائه می‌کند، منظور از صادرات غیرنفتی (کالا) عبارت است از: مجموع صادرات گمرکی غیر از نفت خام، فراورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مایعات و میعانات گازی. بر این اساس، مجموع صادرات غیرنفتی کالایی (FOB)^۱ در سال ۱۳۹۶ عبارت است از: حدود ۳۲/۳۲ میلیون دلار. با این حال، در جای دیگری صادرات غیرنفتی (گمرکی) توسط بانک مرکزی در همان سال ۳۹/۸۵ میلیون دلار گزارش شده است.^۲ در همین حال، با نگاهی به آمار گمرک در خصوص صادرات گمرکی نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۶ مجموع صادرات کالای گمرکی ۴۶/۸۹ میلیون دلار بوده است. اختلاف این آمار با آمار ۳۹ میلیارد دلاری بانک مرکزی برای همان سال ناشی از ارزش تقریباً ۷ میلیارد دلاری صادرات میعانات گازی بوده است. روشن است که این اختلاف ناشی از در نظر گرفتن یا حذف میعانات گازی به‌عنوان صادرات غیرنفتی است که موجب اختلاف در این آمار شده و بنابراین باید این اختلافات را ناشی از طبقه‌بندی متفاوت دانست تا اختلاف در آمار ناشی از ثبت ارقام، چراکه آمار خام مورد استفاده در هر دو حالت یکسان است.

با این حال به نظر می‌رسد که همه اختلافات آماری ناشی از تفاوت در طبقه‌بندی نباشد و بخشی از این اختلاف نیز ناشی از تفاوت در مأخذ دریافت آمار است. همچنین بانک مرکزی آمار خود را محدود به تجارت از طریق مرزهای گمرکی نمی‌کند، بلکه کالاهایی که از طریق کشتی، هواپیما، ترن، دکل‌های حفاری و... یا صادرات برق را نیز به آمار گمرکی اضافه می‌کنند که این می‌تواند بخشی از اختلاف آمار

1. Free On Board (FOB).

۲. مأخذ هر دو آمار، نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی در سه‌ماهه چهارم سال ۱۳۹۶، صفحات ۱۳ و ۱۵ است.

را توضیح دهد. به طور نمونه، در خصوص صادرات پتروشیمی اختلافی بیش از ۲ میلیارد دلاری در آمار گمرک و بانک مرکزی برای سال ۱۳۹۶ به چشم می خورد. به عنوان مثال، در سال ۱۳۹۶ براساس آمار بانک مرکزی که مأخذ آن شرکت ملی صنایع پتروشیمی است، ارزش صادرات پتروشیمی حدود ۱۲ میلیارد دلار اعلام شده است. این آمار شامل ارزش صادرات شرکت بازرگانی پتروشیمی از شرکت های تابعه شرکت ملی پتروشیمی است. همچنین شامل آمار صادرات شرکت های پتروشیمی واگذار شده به بخش خصوصی نیز می باشد. در همین سال آمار گمرکی صادرات پتروشیمی ۱۴ میلیارد و ۴۸۶ میلیون دلار گزارش شده است. طبیعتاً این اختلاف می تواند ناشی از تفاوت در مأخذ آماری یا روش طبقه بندی یا ترکیبی از این دو باشد. اما نکته مهم این است که نهادهای مذکور (بانک مرکزی و گمرک) توضیح روشنی درباره دلایل اختلاف یا نحوه محاسبه این آمارها ارائه نمی کنند که این موضوع می تواند موجب بروز برداشت های مختلف درباره عملکرد بخش های مختلف شود.

بخش دیگری از اختلافات بین آمار مراجع بین المللی و آمارهای داخلی است. به عنوان مثال، براساس آمار بانک اطلاعات مرکز تجارت بین الملل، در سال ۲۰۱۸ میلادی، مجموع واردات ایران از فصل ۰۱ تعرفه (حیوانات زنده) بیش از ۵۳ میلیون دلار گزارش شده است. این در حالی است که آمارهای گمرک براساس طبقه بندی ماه - تعرفه مربوط به ۳ ماه آخر سال ۱۳۹۶ و ۹ ماه ابتدای سال ۱۳۹۷ (مطابق با سال ۲۰۱۸) حدود ۲۵ میلیون دلار است. این اختلاف حدود ۲۸ میلیون دلاری نمونه ای از اختلاف بین ارقام گمرک و ارقام سازمان های بین المللی است. این اختلاف می تواند ناشی از واردات غیررسمی، روش های متفاوت طبقه بندی واردات و سایر موارد باشد که در هر صورت به نظر می رسد که در برخی از موارد قابل چشم پوشی نیست. به عنوان مثال، ممکن است یک محصول در گمرک کشور صادرکننده در یک کد تعرفه، اما در کشور واردکننده در کد تعرفه دیگری ثبت شود. تغییرات کدهای تعرفه HS در طول زمان ممکن است در این زمینه نقش داشته باشد، چراکه به طور متوسط طی هر چهار یا پنج سال کدهای HS به روزرسانی می شوند و ممکن است کشورها در یک زمان براساس آخرین به روزرسانی آمارهای تجاری را ثبت نکنند که این امر موجب اختلاف آماری می شود. این خود می تواند یکی از مصادیق اختلافات آماری بین گمرک ایران و سایر کشورها باشد.

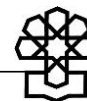
در مجموع می توان گفت که اختلافات آماری بین نهادهای آماری داخلی و نیز بین آمارهای داخلی و خارجی وجود دارد که می توان منشأ آن را به طبقه بندی متفاوت، مأخذ متفاوت آماری و روش های متفاوت ارزشگذاری و مواردی از این دست نسبت داد.

۴-۲. خطاهای آماری

در این بخش به موضوع خطاهای آماری پرداخته می‌شود. به‌طور کلی منظور از خطای آماری عبارت است از: ارزشگذاری غیرواقعی عملیات تجاری. البته شایان ذکر است که به هر حال انتظار خطای صفر در ارزشگذاری عملیات تجاری امری غیرواقعی است، چراکه به‌طور طبیعی به دلایل مختلف از جمله تغییرات لحظه‌ای نرخ ارز، شرایط اقتصادی متغیر، زمان و... ممکن است ارزش عملیات تجاری تغییر کند، اما به هر حال در برخی شرایط اندازه این خطاها می‌تواند قابل توجه باشد. اگرچه اندازه‌گیری خطاهای آماری خود یک پژوهش مستقل و پیچیده است، اما می‌توان به عوامل مؤثر بر آن اشاره کرد که در ادامه در این بخش به مهم‌ترین این عوامل اشاره می‌شود.

یکی از عواملی که ممکن است زمینه شکل‌گیری خطا در اندازه‌گیری ارزش واقعی کالای تجاری را فراهم کند، فرایند ارزشگذاری کالای تجاری در گمرکات است. ارزش کالاهای وارداتی و صادراتی به‌ترتیب براساس مواد (۱۴) و (۱۶) قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰ مجلس شورای اسلامی (در کنار سایر مواد مرتبط با آنها در ذیل بخش دوم قانون مذکور) توسط گمرک جمهوری اسلامی تعیین می‌شود. درخصوص کالای وارداتی، طبق ماده (۱۴) قانون امور گمرکی، ارزش گمرکی کالای ورودی در همه موارد عبارت است از: ارزش بهای خرید کالا در مبدأ به اضافه هزینه بیمه و حمل‌ونقل (سیف) به اضافه سایر هزینه‌هایی که به آن کالا تا ورود به اولین دفتر گمرکی تعلق می‌گیرد که از روی سیاهه خرید یا سایر اسناد تسلیمی صاحب کالا تعیین می‌شود و براساس برابری نرخ ارز اعلام شده توسط بانک مرکزی در روز اظهار است. درخصوص کالای صادراتی نیز مطابق با ماده (۱۶) قانون امور گمرکی، ارزش گمرکی کالای صدور، عبارت است از: قیمت فروش کالا برای صدور به اضافه هزینه بیمه، باربری و حمل‌ونقل و سایر هزینه‌هایی که به آن کالا تا خروج از قلمرو گمرکی تعلق می‌گیرد و از روی سیاهه و اسناد تسلیمی صادرکننده تعیین می‌شود. همان‌طور که مشخص است، در هریک از این موارد، اسناد ارائه شده از سوی بازرگانان، از جمله فاکتورها و سایر اسناد معین‌کننده ارزش کالای تجاری و نرخ ارز نقشی تعیین‌کننده دارند. به‌طور معمول ارزش کالای وارداتی مبنای تعیین حقوق ورودی و عوارضی است که واردکننده کالا باید بپردازد. حقوق ورودی در بند «ح» ماده (۱) قانون امور گمرکی شامل حقوق گمرکی (که برای همه کالاها ۴ درصد است) و سود بازرگانی می‌شود (که برای کالاهای مختلف می‌تواند متفاوت باشد).

به‌طور طبیعی این انگیزه وجود دارد که واردکنندگان برای کاهش میزان پرداخت عوارض و حقوق ورودی ارزش کالای وارداتی را کمتر از میزان واقعی آن اعلام کنند. بنابراین به‌طور طبیعی واردکننده تمایل به کم‌نمایی ارزش کالای تجاری خود دارد. البته این انگیزه مختص تجار در ایران نیست و شامل همه تاجران در همه دنیا می‌شود و بسته به توان و تخصص گمرکات و میزان شفافیت و اعتبار اسناد تجاری در دنیا میزان

آن متفاوت خواهد بود.^۱ معمولاً گمرکات برای کنترل این انگیزه اقدام به دریافت اسناد و فاکتورهای مربوط به کالا می‌کنند که گمرک ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. همچنین گمرک علاوه بر این، ارزش بسیاری از کالاهای تجاری را در جداولی به اطلاع تاجران می‌رساند که در واقع مبنای ارزشگذاری کالاهای تجاری است.^۲ با این حال ارزشگذاری کالای وارداتی تحت تأثیر این انگیزه واردکنندگان قرار دارد که می‌تواند با ارزش واقعی کالاهای مبادله شده تفاوت داشته باشد. به میزانی که این فرایند در اجرا به درستی انجام شود و ارزش‌های ثبت شده بازتابی از ارزش‌های واقعی کالاها خواهند بود.

برای نمونه، می‌توان به روند ارزش واردات از ترکیه طی سه سال اخیر (۲۰۱۶، ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸) و تفاوت در میزان ارزش مجموع واردات گزارش شده در گمرکات دو کشور اشاره کرد (جدول ۴) که توسط بانک اطلاعات مرکز تجارت جهانی (براساس گزارش گمرک دو کشور) قابل دسترس است.

جدول ۴. مقایسه ارزش واردات از ترکیه برحسب گزارش گمرک ایران و ترکیه (میلیارد دلار)

شرح	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ارزش صادرات ترکیه به ایران براساس گزارش گمرک ترکیه	۵/۰	۳/۳	۲/۴
ارزش واردات ایران از ترکیه براساس گزارش گمرک ایران	۲/۷	۳/۲	۲/۶
میزان اختلاف (کم‌نمایی واردات)	۲/۲	۰/۱	-۰/۲

مأخذ: بانک اطلاعات Trade Map براساس گزارش گمرکات ایران و ترکیه <https://www.trademap.org/>

همان‌طور که مشخص است، در سال ۲۰۱۶ در مجموع ارزش صادرات از ترکیه به مقصد ایران ۲/۲ میلیارد دلار بیش از آن چیزی ثبت شده که در گمرک ایران ارزشگذاری شده است. این اختلاف (کم‌نمایی احتمالی) در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ کم شده و حتی جهت آن معکوس شده است. البته این روند در سطح برخی از سرفصل‌ها و کدهای تعرفه HS نیز قابل مشاهده است (جدول ۵). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در سرفصل ۳۹ در سال ۲۰۱۶ حدود ۸ میلیون دلار کم‌نمایی واردات وجود دارد که البته در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ روند آن معکوس شده و میزان ثبت شده واردات در گمرک ایران ارزش بیشتری نسبت به میزان ثبت شده صادرات از ترکیه دارد.

یکی از مهم‌ترین دلایل احتمالی می‌تواند این باشد که در سال‌های مذکور با توجه به بروز شوک ارزی و اعمال مجدد پیمان‌سپاری برای صادرات، کم‌نمایی واردات منافع گذشته را نداشته و به سود تجار بوده است که با اعلام ارزش واقعی کالای خود، میزان تعهد خود را برای بازگشت ارز کاهش دهند.

۱. مصادیق خطا یا اظهار بیش یا کم ارزش کالای تجاری (Mis-invoicing) در بسیاری از کشورها نیز قابل مشاهده است. به‌عنوان نمونه، آنکتاد در گزارش زیر در سال ۲۰۱۶، به مصادیقی از بداظهاری ارزش تجاری کالاها در برخی از کشورهای درحال توسعه اشاره کرده است.

UNCTAD (2016), "Trade Misinvoicing in Primary Commodities in Developing Countries: The cases of Chile, Côte d'Ivoire, Nigeria, South Africa and Zambia".

۲. در وبسایت رسمی گمرک به آدرس <https://www.irica.gov.ir> در بخش ارزش کالا جداول و جزئیات فنی مربوط به ارزشگذاری کالای صادراتی و وارداتی و جداول به‌روزرسانی شده قیمت‌های کالاهای مختلف در قالب کدهای تعرفه متفاوت اعلام شده است.

جدول ۵. اختلاف ارزش واردات از ترکیه برحسب گزارش گمرک ایران و ترکیه در سرفصل ۳۹ تعرفه (میلیون دلار)

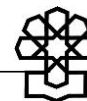
سرفصل تعرفه	عنوان سرفصل	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
۳۹	پلاستیک و قطعات مشابه	۱۸۱/۲	۱۶۸/۳	۱۶۶/۷
۳۹	پلاستیک و قطعات مشابه	۱۷۳/۲	۱۹۱/۹	۱۷۷/۰
میزان اختلاف (کم‌نمایی واردات)		۷/۹	-۲۳/۶	-۱۰/۲

مأخذ: بانک اطلاعات Trade Map براساس گزارش گمرکات ایران و ترکیه / <https://www.trademap.org/>

درخصوص کالاهای صادراتی نیز می‌توان مشابه این وضعیت را البته با شدت به نسبت کمتری تعریف کرد. به‌عنوان مثال، در بسیاری از سال‌ها به صادرکنندگان جوایز صادراتی پرداخت می‌شود. بنابراین صادرکنندگان این انگیزه را دارند که با بیش‌نمایی ارزش کالای صادراتی، عملاً مشمول دریافت مقدار بیشتری جایزه صادراتی از دولت شوند. علاوه بر این، در مورد برخی از کالاها ممکن است عوارض صادراتی دریافت شود که در این صورت مشابه واردات، ارزش کالای صادراتی مشمول دریافت عوارض خواهد بود. در این شرایط، این انگیزه وجود دارد که کالای صادراتی کم‌ارزش‌تر ارزشگذاری شود تا مشمول عوارض کمتری شود. در هر صورت در این فرایند به‌طور طبیعی احتمال خطا وجود دارد.

ارزشگذاری کالای تجاری برحسب دلار صورت می‌گیرد. در نتیجه، برای تبدیل آن به پول ملی و محاسبه عوارض و حقوق ورودی برحسب آن باید از نرخ تبدیل پول ملی به ارز استفاده شود. چنانچه در مواد مربوطه در قانون امور گمرکی بیان شد، نرخ ارز مورد استفاده در ارزشگذاری کالای تجاری بر مبنای نرخ اعلامی از سوی بانک مرکزی در روز است. با توجه به وجود سیستم چندنرخ در اقتصاد ایران و تفاوت آن با نرخ ارزی که در بازار غیررسمی جریان دارد، ارزش کالای تجاری می‌تواند تحت تأثیر نرخ ارز اعلامی از سوی بانک مرکزی نیز قرار گیرد. به‌عنوان مثال، در سال ۱۳۹۷ و با اعلام ارز ۴۲۰۰ تومانی در مقطعی از سال، این نرخ مبنای ارزشگذاری بود، در حالی که نرخ ارز بازار تفاوت بسیاری با نرخ رسمی داشت. البته این تفاوت می‌تواند آمار تجارت برحسب پول ملی را تحت تأثیر قرار دهد، اما ارزش دلاری آن (با فرض دقت کافی در فرایند ارزشگذاری) تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد.

همان‌طور که بیان شد، فرایند ارزشگذاری کالای تجاری که آمارهای تجاری گمرک (به‌عنوان آمار پایه مبادلات بازرگانی) براساس آن تولید می‌شوند، مستعد کم‌نمایی یا بیش‌نمایی (بسته به منافع واردکننده و صادرکننده) است. در شرایط عادی خطاهای ناشی از ارزشگذاری غیرواقعی کالاها ممکن است چندان قابل توجه نباشد، اما شرایط خاص اقتصادی مانند آنچه در سال ۱۳۹۷ و بخشی از سال ۱۳۹۸ رخ داد می‌تواند انگیزه‌هایی را که موجب این خطاها می‌شوند، افزایش دهد. در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ عملاً پیمان‌سپاری ارزی احیا شد و صادرکنندگان موظف به بازگشت ارز حاصل از صادرات خود شدند. از سوی دیگر، با توجه به شرایط نااطمینان اقتصادی برخی از افراد تلاش می‌کردند سرمایه خود را از کشور خارج کنند. با توجه به محدودیت‌های خروج ارز از کشور، یکی از راه‌های بالقوه خروج سرمایه

از کشور در این شرایط، صادرات کالا و خدمات بود. با این حال، پیمان‌سپاری صادراتی در این راه مانع ایجاد کرد و صادرکنندگان را ملزم به بازگشت ارز به داخل کشور کرد. این در شرایطی بود که به دلیل اختلاف نرخ ارز بازار با نرخ ارز رسمی، انگیزه‌ای برای بازگشت ارز وجود نداشت. به‌طور طبیعی در این شرایط افراد برای کاهش میزان تعهدات پیمان ارزی خود، انگیزه دارند ارزش دلاری کالای صادراتی خود را کمتر از میزان واقعی اعلام کنند تا از این طریق تعهد کمتری نیز برای بازگشت ارز به قیمت رسمی داشته باشند یا حتی بخشی از درآمد صادراتی خود را به‌صورت خروج سرمایه از کشور خارج کنند.

جدول ۶. اختلاف ارزش صادرات ایران به ترکیه برحسب ارزش ثبت شده در گمرک دو کشور (میلیارد دلار)

شرح	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ارزش صادرات ایران به ترکیه براساس گزارش گمرک ایران	۳/۲	۴/۰	۲/۴
ارزش واردات ترکیه از ایران براساس گزارش گمرک ترکیه	۴/۷	۷/۵	۶/۹
اختلاف ارزش ثبت شده صادرات از ایران به ترکیه	۱/۵	۳/۵	۴/۶

مأخذ: بانک اطلاعات Trade Map براساس گزارش گمرکات ایران و ترکیه / <https://www.trademap.org/>

نگاهی به روند ارزش کل صادرات ثبت شده از ایران به ترکیه در گمرکات دو کشور نشان می‌دهد که در سه سال ۲۰۱۶، ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ همواره ارزش صادرات ایران به ترکیه در ترکیه بیش از آنچه از ایران صادر می‌شود، ثبت شده است، اما این اختلاف برحسب میلیارد دلار به یکباره در دو سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ هم‌زمان با آغاز شوک ارزی و محدودیت‌های تحریمی از ۱/۵ میلیارد دلار ابتدا به ۳/۵ میلیارد دلار و سپس به ۴/۶ میلیارد دلار افزایش می‌یابد که رقم قابل توجهی است. می‌توان بخشی از این افزایش را به تأثیر سیاست‌های بانک مرکزی مبنی بر الزام به بازگشت ارز صادرکنندگان نسبت داد که سبب شد تا انگیزه کم‌نمایی صادرات افزایش یابد. بخشی از این رقم را نیز می‌توان به تلاش برای خروج سرمایه در قالب صادرات و عدم بازگشت عواید آن به کشور نسبت داد که به‌ویژه در سال‌های اخیر افزایش یافته است. اگرچه سایر موارد نیز می‌توانند در این میان اهمیت داشته باشند، ازجمله تفاوت روش‌های دو گمرک در ارزشگذاری، مشکلات ناشی از تحریم و مشکلات نقل‌وانتقال پول به ایران و بالعکس، با این حال نمی‌توان انگیزه کم‌نمایی صادرات را نیز در این میان نادیده گرفت.

از دیگر مواردی که می‌تواند سبب بروز خطا در ثبت صحیح آمارهای گمرکی شود، جابه‌جایی کدهای تعرفه است. در این شرایط لزوماً تغییری در ارزشگذاری کالای تجاری رخ نمی‌دهد، اما کالای مذکور به جای اینکه در یک کد تعرفه مشخص ثبت شود، در کد تعرفه دیگری ثبت می‌شود. معمولاً این در شرایطی رخ می‌دهد که کالاهایی شبیه به هم در دو کد متفاوت گمرکی دارای نرخ‌های متفاوت تعرفه گمرکی هستند و لذا تجار تلاش می‌کنند کالای خود را در زمره گروهی قرار دهند که مشمول پرداخت نرخ تعرفه کمتری شوند. مثلاً ممکن است برای واردات کالای ساخته شده خاصی برای حمایت از تولید

داخل تعرفه بالایی وضع شده باشد (مثل خودرو یا لوازم خانگی)، اما کالاهای نیم‌ساخته‌ای که به مصرف ساخت همان کالا می‌رسند، از تعرفه کمتری برخوردار باشند (مثل قطعات خودرو یا قطعات یدکی ساخت لوازم خانگی). حتی ممکن است واردات برخی از کدهای تعرفه ممنوع باشد، اما افراد تلاش کنند با استفاده از سایر کدهای تعرفه کالای خود را وارد کنند. این موارد در واقع ارتباط نزدیکی نیز با قاچاق کالا دارد. در واقع می‌توان گفت که یکی از مسیرهایی که به صورت بالقوه می‌توان کالای قاچاق را وارد کرد، تغییر کدهای تعرفه برای کالاهای ممنوعه است. در هر صورت، در چنین شرایطی ارزش و نوع کالای وارد شده به غلط ثبت می‌شود که در نهایت موجب بروز خطا در آمار گمرک می‌شود.

جمع‌بندی و پیشنهادها

یکی از ابزارهای ضروری برای سیاستگذاری در نظام اقتصادی، در دسترس بودن آمارهای صحیح، به‌روز و جامع است. آمار صحیح، به‌روز و جامع به سیاستگذار در مراحل مختلف سیاستگذاری کمک می‌کند. در واقع می‌توان آمار را یک کالای عمومی دانست که هم به مصرف سیاستگذاری می‌رسد و هم در کسب‌وکار مورد نیاز است. بازرگانی خارجی یکی از حوزه‌های مهم اقتصادی است که معمولاً سیاستگذاری در این زمینه را با پیچیدگی خاصی همراه کرده است. از این رو اهمیت دسترسی به آمارهای صحیح، به‌روز و جامع در آن دوچندان است. در ایران دستگاه‌های مختلفی در امر تولید و انتشار آمار بازرگانی خارجی دخیل هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمان توسعه تجارت ایران، مرکز آمار ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. نگاهی به تجربیات جهانی نشان می‌دهد که ساختار نظام آماری کشورهای منتخب در زمینه بازرگانی خارجی دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. انتشار منظم آمارهای تجارت خارجی با وقفه کوتاه و برحسب تواترهای کمتر از یک سال (ماهانه یا حداقل فصلی).

۲. آمارها در قالب‌های مناسب از جمله Excel و به صورت یک داشبورد اطلاعاتی ارائه می‌شوند.

۳. به غیر از انتشار داده‌ها در قالب کدهای HS، که برحسب کالا است، داده‌ها برحسب کدهای SITC که به صورت فعالیت است نیز منتشر می‌شوند. علاوه بر این، اطلاعات برحسب طبقه‌بندی‌های دیگری از جمله ISIC یا طبقه‌بندی‌های دیگری که از نظر اقتصادی اهمیت دارند، از جمله برحسب نوع مصرف کالای تجاری (سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی)، یا محتوای فناوری کالاها و سایر طبقه‌بندی‌های مفید نیز ارائه می‌شوند. بررسی نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران در مقایسه با تجارب موفق جهانی نشان می‌دهد که اگرچه گمرک جمهوری اسلامی ایران سابقه مناسبی از ارائه آمارهای تجارت برحسب کدهای HS از سال ۱۳۷۱ به بعد دارد، اما طبقه‌بندی دیگری غیر از این آمارها ارائه نمی‌دهد. اگرچه بانک مرکزی و مرکز آمار ایران

نیز با استفاده از آمارهای خام تجارت گمرکی اقدام به ارائه طبقه‌بندی‌های آمار تجارت خارجی برحسب کدهای فعالیت کرده‌اند، اما متأسفانه انسجام کافی و سازگاری مناسب در آمارهای مذکور دیده نمی‌شود. همچنین وزارت امور اقتصادی و دارایی نیز اطلاعات مربوط به کدهای فعالیت (ISIC) یا طبقه‌بندی SITC را ارائه می‌کند، اما این اطلاعات وقفه زمانی قابل توجهی دارد. از سوی دیگر، در بسیاری از موارد مشخص نیست محتوای آمار ارائه شده با آمارهای مشابه آن چه تفاوت‌ها یا شباهت‌هایی دارد.

از موارد مهم تفاوت بین نظام آمار بازرگانی خارجی در ایران و تجارب موفق دنیا، فرمت ارائه آمارهاست. متأسفانه در این زمینه در ایران ضعف‌های جدی وجود دارد. سازمان توسعه تجارت هنوز آمارهای خود را در قالب «گزارشات عملکرد» ارائه می‌کند که در قالب فرمت PDF هستند. همچنین، اگرچه آمارهای گمرک از سال ۱۳۷۱ در قالب فرمت Excel در دسترس هستند، اما هیچ‌گونه فرمت بانک یا داشبورد اطلاعاتی برای آن طراحی نشده است. در این زمینه تنها بانک مرکزی است که در قالب بانک اطلاعات سری زمانی آمارها را به‌صورتی مناسب ارائه می‌دهد و بعد از آن گمرک در قالب سامانه «انتشار آزاد و برخط اطلاعات» آمارهای ماهیانه و روزانه را ارائه می‌دهد. آمارهای سالیانه گمرک، سازمان توسعه تجارت، وزارت امور اقتصادی و دارایی و مرکز آمار ایران هیچ‌یک در قالب یک سامانه و داشبورد مناسب اطلاعاتی ارائه نمی‌شوند.

از دیگر نقاط ضعف نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، وقفه قابل توجه ارائه آمارهاست. اگر یکی از اهداف ارائه آمارهای بازرگانی خارجی، اطلاع‌رسانی به مخاطبان است، لذا این آمارها باید در زمان مناسب و با وقفه زمانی کمتر ارائه شوند تا برای تصمیم‌سازی (چه تصمیم‌سازی تجار و چه تصمیم‌سازی سیاستگذاران) مفید باشند. همچنین از دیگر نقاط ضعف نظام آمار بازرگانی خارجی کشور، عدم استمرار در تهیه و انتشار برخی از آمارهای مفید است.

یکی از موضوعات بسیار مهم در زمینه آمار، وجود اختلاف در اعداد و ارقام منتشر شده بین نهادهاست. این اختلافات می‌تواند ناشی از روش‌های مختلف تهیه آمار یا تعریف آمار باشد. اختلافات آماری می‌تواند ناشی از تفاوت در نمونه مورد بررسی، تفاوت در روش‌ها یا تفاوت در تعاریف باشد. یکی از مصادیق اختلافات آماری، مربوط به طبقه‌بندی صادرات غیرنفتی است که توسط گمرک و بانک مرکزی ارائه می‌شود. بخشی از این اختلاف نیز ناشی از تفاوت در مأخذ دریافت آمار است که نمونه آن در اختلاف آمار صادرات پتروشیمی از سوی گمرک و بانک مرکزی قابل مشاهده است. بخش دیگری از اختلافات بین آمار مراجع بین‌المللی و آمارهای داخلی است. به‌طور کلی منظور از خطای آماری عبارت است از: ارزشگذاری غیرواقعی عملیات تجاری. یکی از عواملی که ممکن است زمینه شکل‌گیری خطا در اندازه‌گیری ارزش واقعی کالای تجاری را فراهم کند، فرایند ارزشگذاری کالای تجاری در گمرکات است. به‌طور طبیعی این انگیزه وجود دارد که واردکنندگان برای کاهش میزان پرداخت عوارض و حقوق ورودی ارزش کالای وارداتی را کمتر از میزان واقعی آن اعلام کنند، اگرچه این انگیزه مختص تجار در ایران نیست و بسته به توان و تخصص گمرکات و میزان شفافیت و اعتبار اسناد تجاری در کشورها میزان آن متفاوت خواهد بود. در خصوص کالاهای صادراتی نیز می‌توان مشابه این وضعیت

را البته با شدت به نسبت کمتری تعریف کرد. در شرایط عادی خطاهای ناشی از ارزشگذاری غیرواقعی کالاها ممکن است چندان قابل توجه نباشد، اما شرایط خاص اقتصادی مانند آنچه در سال ۱۳۹۷ و بخشی از سال ۱۳۹۸ رخ داد می‌تواند انگیزه‌هایی را که موجب این خطاها می‌شوند، افزایش دهد. با توجه به یافته‌های این گزارش، می‌توان پیشنهادهای زیر را برای بهبود و توسعه نظام آمار بازرگانی خارجی کشور ارائه کرد:

۱. توسعه و تکمیل نظام آماری بازرگانی خارجی با تأکید بر گمرک و سازمان توسعه تجارت

ایران (متولی اصلی سازمان توسعه تجارت باشد) به نحوی که شامل موارد ذیل باشد:

(الف) به روز و دارای فواصل مختلف زمانی (هفتگی، ماهیانه، فصلی و سالیانه)

(ب) در قالب فایل اکسل جهت انجام تحلیل‌های مختلف

(ج) دارای شاخص‌های مختلف از جمله شاخص‌های تمرکز و اکمال تجاری و رابطه مبادله

(د) قابلیت داشبورد و بانک اطلاعاتی و داشتن سری زمانی مناسب

(ه) دارای طبقه‌بندی مختلف کالایی، فعالیت و... تا جزئی‌ترین کد مربوطه (تا هشت رقم و بیشتر)

اگرچه آمارهای خام تجاری از سال‌های دهه ۱۳۷۰ توسط گمرک تهیه می‌شوند، اما در ارائه این

آمارها در قالب داشبوردهای مناسب آماری و اطلاع‌رسانی و نیز استفاده از آنها برای تهیه و انتشار منظم

شاخص‌های ترکیبی مبتنی بر این آمارها (به‌عنوان مثال ارائه آمارها براساس کدهای فعالیت ISIC یا

SITC) ضعف‌های جدی وجود دارد. این ضعف درخصوص سازمان توسعه تجارت که یکی از اهداف خود

را اطلاع‌رسانی اعلام کرده است، بیشتر مشهود است.

۲. احیای آمارهای مفیدی که قبلاً تهیه و منتشر می‌شدند

همان‌طور که بیان شد، سالنامه آمار بازرگانی که در گذشته توسط گمرک تهیه و منتشر می‌شد، چند

سالی است که منتشر نمی‌شود. همچنین شاخص‌های قیمتی واردات نیز که قبلاً توسط بانک مرکزی

تهیه و منتشر می‌شدند، از ۱۲ سال پیش به این سو منتشر نمی‌شوند. انتشار مستمر این آمارها می‌تواند

در توسعه نظام آماری کشور در زمینه بازرگانی خارجی مفید باشد.

۳. بازبینی فرایندهای ارزشگذاری گمرکی براساس روش‌های نوین در جهت افزایش صحت

ارزیابی ارزش حقیقی کالاهای گمرکی

فرایند ارزشگذاری کالای گمرکی مستعد کم‌نمایی یا بیش‌نمایی کالای تجاری است. از این رو و در جهت

افزایش صحت آمارهای تجاری لازم است تا فرایندهای موجود ارزشگذاری کالای تجاری مبتنی بر روش‌های

نوین جهانی بازبینی شده و توسعه یابد تا احتمال خطا در ارزشگذاری کالای تجاری کاهش یابد.

شایان ذکر است، مجلس شورای اسلامی می‌تواند در قالب تصویب یک ماده واحده قانونی که

اجرای پیشنهادهای فوق را الزام آور می‌کند، ضمانت اجرای پیشنهادهای مزبور را عملیاتی نماید.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۱۸۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آسیب‌شناسی تطبیقی آمار تجارت خارجی در ایران

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات بازرگانی)

تهیه و تدوین: حسن حیدری

همکار: صمد عزیزنژاد

اظهار نظر کننده خارج از مرکز: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

ناظران علمی: سیدعلی روحانی، سیدمحمد هادی سبحانیان

واژه‌های کلیدی:

۱. صادرات
۲. گمرک
۳. سازمان توسعه تجارت
۴. بانک مرکزی
۵. آسیب‌شناسی
۶. مرکز آمار ایران
۷. وزارت امور اقتصادی و دارایی
۸. آمار
۹. بانک جهانی
۱۰. سازمان توسعه تجارت
۱۱. آنکتاد
۱۲. ترکیه
۱۳. چین
۱۴. ژاپن
۱۵. مالزی
۱۶. اتحادیه اروپا

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۷/۱۶